

**M.İ.VERDİYEVA, Ə.İ.İSMAYILXANOVA
D.T.ƏFƏNDİYEVA**

TƏCRÜBƏÇİ TƏLƏBƏLƏRƏ KÖMƏK

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL
NAZİRLİYİ**

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNIVERSİTETİ

**TƏCRÜBƏÇİ TƏLƏBƏLƏRƏ
KÖMƏK**

(Təkmilləşdirilmiş yeni nəşri)

BAKİ – 2017

Elmi redaktor: ADPU, İqtisadi coğrafiya və CTM
kafedrasının müdiri dos. O.K.Alxasov

Tərtib edənlər: fəl.dok. M.İ.Verdiyeva
fəl.dok. Ə.İ.İsmayılxanova
b/m. D.T.Əfəndiyeva

Rəyçilər: Prof. Ə.X.Paşayev (ADPU)
Dos. M.X.Məmmədov (ADPU)
Dos. E.B.Nuriyev (BDU)
Dos. İ.İ.Əhmədova (BDU)

ADPU-nun nəşriyyatı, 2017.

GİRİŞ. PEDAQOJİ TƏCRÜBƏNİN MÜƏLLİM HAZIRLIĞINDA ƏHƏMİYYƏTİ

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu təlim prosesinin forma və məzmununun dəyişdirilməsini və müasir dövrün tələblərinə uyğun qurulmasını müəllimlər qarşısında bir vəzifə kimi qoymuşdur. Bu tələbi lazımı səviyyədə yerinə yetirmək üçün müəllim hazırlığına xüsusi diqqət yetirilir. Kadr hazırlığı Pedaqoji Universitetlərin vəzifəsi oldu-ğundan gələcək müəllimlər olacaq tələbələrin nəzəri biliklərə və pedaqoji təcrübə zamanı əldə edəcəkləri bacarıqlara yiyələnmələri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Pedaqoji təcrübə müəllim peşəsinə yiyələnmək üçün yerinə yetiriləcək tədris-təcrübə meydanıdır. Tələbələr təcrübə zamanı nəinki nəzəri biliklərini təcrübəyə tətbiq edir, eyni zamanda müxtəlif qabaqcıl fənn müəllimlərinin dərslərini dinləməklə, müəllim peşəsinin sirlərinə yiyələnir və zaçot dərslərini tədris etməklə özlərini sınaqdan keçirirlər. Hər bir təcrübəçi tələbə təcrübə zamanı “fənn müəllimi”, “sınıf rəhbəri”, “dərnək rəhbəri” və “kabinet müdiri” kimi çıxış edir. Məktəb rəhbərliyinin işinin xarakterik xüsusiyyətlərini, müxtəlif məktəb sənədləri ilə tanış olaraq, onların tərtib edilmə qaydalarını öyrənirlər. Fənn viktorinalarının, fənn gecələrinin, fənn həftəsinin keçirilməsinin icra mexanizminin tətbiqi bacarığına yiyələnilir. Məktəbin idarə olunması, məktəb-valideyn əlaqə-lərinin mahiyyətini dərk etməklə yanaşı, bu

əlaqələrin nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasını öyrənirlər. Məktəbin fənn metodbirləşməsinin, pedaqoji və direktoryanı şuraların məktəb həyatındakı rolunu və hər bir fənn müəlliminin peşəsindəki əhəmiyyətini dərk edirlər. Beləliklə, pedaqoji təcrübə müasir fənn müəllimlərinin kadr hazırlığında əvəzsiz rol oynayır.

I HISSƏ. ÜMUMİ METODİKİ GÖSTƏRİŞLƏR

1.1. Pedaqoji təcrübənin təşkili.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin bakalavr pilləsində tələbələr təhsil aldıkları müddətdə iki dəfə orta ümumtəhsil məktəblərində pedaqoji təcrübə keçirlər. Əyani şöbənin tələbələri III kursda aprel ayında, IV kursda noyabr və dekabr aylarında hər dəfə bir ay müddətində olmaqla, qiyabi şöbənin tələbələri isə IV və V kursda pedaqoji təcrübədə iştirak edirlər.

Pedaqoji təcrübənin təşkilinin birinci mərhələsi universitetdə həyata keçirilir. Universitet üzrə pedaqoji təcrübə rəhbəri, fakültələr üzrə rəhbərlər, metodika kafedralarının müdirləri və metodistlər tələbələrin təcrübə keçəcəkləri ümumtəhsil orta məktəblərini müəyyənləşdirirlər. Elə məktəblər seçilir ki, təhsil sahəsində özünəməxsus xüsusi rola malik olsun və qabaqcıl müəllimləri ilə tanınsın. Müasir tələblərə uyğun təchizatlarla təmin olunmuş məktəblərdən olsun. Tələbələr metodist, pedaqoq və psixoloq rəhbərlər tərəfindən əvvəlcədən lazımı informasiyalar verməklə maarifləndirirlər. Təlim prosesinin təşkili, məktəb kollektivi ilə işləmək, şagirdlərlə ünsiyyət qurmaq, peşə fəaliyyətini həyata keçirmək məsələləri öyrədilir.

Pedaqoji təcrübənin təşkilinin ikinci mərhələsi məktəblərdə həyata keçirilir. Bu işlər tələbələri qəbul edən məktəb rəhbərliyi, fənn müəllimləri, onların təcrübə keçmələrinə birbaşa cavabdeh olan metodist, pedaqoq və

psixoloq rəhbərlər tərəfindən yerinə yetirilir. Pedaqoji təcrübə məktəb rəhbərliyi və məktəblə tanışlıqdan başlayır. İlk öncə tələbələr məktəbin daxili intizam qaydalarını öyrənirlər və öz işlərini bu qaydalar çərçivəsində qururlar. Sınaq və zaçot dərslərinin aparılması məktəbin dərş cədvəlinə müfaviq qaydada tərtib olunur.

Pedaqoji təcrübə müəllim ixtisasına yiyələnmək üçün növbəti metodiki hazırlıq mərhələsindən biridir. Bu dövrdə təcrübəçi tələbələr aldıkları nəzəri bilikləri müstəqil şəkildə təcrübəyə tətbiq edirlər. İlk dəfə olaraq şagirdlərlə birbaşa ünsiyyət qurur, onların şəxsiyyət kimi formalaşmasında birbaşa iştirak edirlər. Pedaqoji təcrübə müddətində tələbələrin bütün fəaliyyətləri “sınıf rəhbəri”, “fənn müəllimi” kimi aparmağa yönəlidir. Özlərinə metodikanın yeniliklərini məktəbə gətirən və təlim prosesinə tətbiq edən, təcrübəli fənn müəllimlərinə nümunəvi dərslər təqdim edən mütəxəssislər kimi baxırlar. Məktəbin bütün təlim-tərbiyə işlərində yaxından iştirak edərək peşə sirlərinə dərinlən yiyələnməyə səy göstəririlər.

1.2. Pedaqoji təcrübə zamanı təcrübəçi tələbələrin vəzifələri.

Pedaqoji təcrübə gənc müəllim peşəsinə yiyələnəcək tələbələrin gələcək tədris fəaliyyəti üçün metodiki hazırlıq mərhələsidir. Təcrübə zamanı tələbələr bir sıra vəzifələri yerinə yetirməlidirlər. Bu vəzifələr xarakterik xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənsələr də, eyni

məqsədə xidmət edirlər. Eyni zamanda tələbələrin bilməli olduqları bir sıra məsələlər də vardır ki, bunlar da aşağıdakılardan ibarətdir:

-pedaqoji təcrübə məcburidir və hər bir tələbə pedaqoji təcrübədə şəxsən iştirak etməyə borcludur;

-pedaqoji təcrübədə iştirak etməyən tələbə kursda saxlanılır, növbəti ildə təcrübədə iştirak edərək təhsilinə davam edir;

-hər bir tələbə təcrübə müddətində metodist rəhbər tərəfindən tərtib olunmuş cədvəl üzrə sınaq və zaçot dərslərini şəxsən tədris etməlidir;

-təcrübəçi tələbələr məktəbin daxili intizam qaydalarına əməl etməyə məsuldurlar;

-məktəbin strukturu ilə tanış olub, onun tarixi haqqında ətraflı məlumat əldə etməlidir;

-tələbələr ilk gündən təhkim olunduğu fənn müəllimi, dərs deyəcəyi sinfin şagirdləri və həmin sinfin sinif rəhbəri ilə tanış olub, görüləcək işləri birlikdə müzakirə etməlidirlər;

-məktəbin kitabxanası ilə tanış olub fənnə aid metodiki, elmi ədəbiyyatları müəyyənləşdirməli və təlim zamanı müvafiq olaraq istifadə etməyə nail olmalıdırlar;

-məktəb sənədləri ilə tanış olub sənədlərin tərtib edilmə qaydalarını öyrənməlidirlər;

-fənn metodbirləşməsinin, fənn kabinetinin və onların coğrafi təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsindəki rolu məsələlərini öyrənməlidirlər;

-fənn dərnəyinin yaradılmasının məqsəd və vəzifələrini, iş planının tərtibini, işin təşkili texnologiyasını öyrənməlidirlər. Təcrübə müddətində fənn dərnəyinin aparılmasında dərnək rəhbəri ilə birgə fəaliyyət göstərməlidirlər;

-fənn gecələri, viktorinalar, fənn həftəsinin təşkili və aparılması mexanizmini öyrənərək təşkilinə nail olmalıdırlar;

-pedaqoji təcrübə müddətində məktəbin bütün tədbirlərində iştirak etməlidirlər;

-məktəbin 5 və ya 6 günlük iş həftəsindən asılı olaraq təcrübə də həftə ərzində müvafiq olaraq 5 və ya 6 gün keçirilməlidir;

-təcrübəçi tələbələr hər gün məktəbin iş saatlarına müvafiq olaraq 6 saat ərzində məktəbdə olmalıdırlar;

-təcrübəçi tələbələr yoldaşlarının dərslərini dinləyib təhlili zamanı öz rəyini bildirməlidir;

-təcrübəçi tələbələr metodist, pedaqoq və psixoloq rəhbərlərin pedaqoji təcrübəyə aid tələblərini yerinə yetirməyə məsuldurlar;

-təcrübənin yekununda lazım olan sənədləri tələb olunan qaydada kafedraya təqdim etməyə borcludurlar.

1.3. Tədris işləri üzrə tələbələrin vəzifələri

Təcrübəçi tələbələr tədris sahəsi üzrə aşağıdakı bir sıra vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

-təcrübəçilər fənn müəllimlərinin və məktəbin digər qabaqcıl müəllimlərinin dərslərini dinləməlidirlər;

-tədris olunacaq mövzuları ən azı bir gün əvvəlcədən fənn müəllimi ilə müəyyənləşdirib, müəllimin tövsiyyələrini dinləmək, lazım olan avadanlıqları seçmək və metodistin təlimə aid göstərişlərinə əməl etməlidirlər;

-tədris edəcəyi hər bir dərsin gedişinin müasir dərsin strukturuna uyğun aparılmasını təmin etməlidirlər;

-təcrübəçi tələbələr sınaq və zaçot dərslərinin tədrisindən əvvəl dərsin icmalını və ya planını fənn müəlliminə və metodist rəhbərə təqdim etməlidir;

-təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün dərslər prosesində əyani mühitin yaranmasını təmin etməlidir;

-məktəbin imkanları çərçivəsində dərslərin informatlaşdırılmasına nail olmalıdırlar.

-hər mövzunun tədrisi üçün paylama materialları və mənimsənilmiş biliyin fərdi yoxlanılması üçün test tapşırıqlarını hazırlamaladırlar və mövzulara uyğun olaraq tətbiq etməlidirlər;

-fənn kabinetinin təchizatına kömək məqsədi ilə əyani vəsaitlər hazırlamaladırlar;

-sınıf şagirdləri ilə birgə fənn bülletenini hazırlamaladırlar;

-təcrübəçi tələbələrin tədris etdikləri sınaq və zaçot dərsləri metodist rəhbər, fənn müəllimi və tələbələrin iştirakı ilə müzakirə olunmalıdır. Müzakirənin yekununda hər bir dərslər qiymətləndirilməlidir, sınaq dərslərinin proto-

kolu və zaçot dærsinin isə metodist rəhbər tərəfindən rəyi tærtib olunmalıdır.

1.4. Pedaqoji işlər üzrə tæləbælərin vəzifæləri

Tæcrübæçi tæləbælər pedaqoqun rəhbərliyi altında bir sıra pedaqoji işləri yerinə yetirirlər və gördükləri işlərin gündəliyini tærtib edirlər. Bu işləri yerinə yetirmək üçün aşağıdakı vəzifæləri icra etməlidirlər:

-pedaqoji tæcrübə müddətində görəcəyi işlərin færdi planını tærtib etməlidir;

-tæcrübæçi tæləbælər pedaqoji tæcrübəyə hæsər olunmuş konfrans da daxil olmaqla hər gün üçün gündəlik yazmalıdır;

-gündəlikdə mæktəbin ünvanı, mæktəb haqqında ümumi məlumatı, rəhbər işçiləri, pedaqoji tæcrübəyə rəhbərlik edən məsul şəxsləri, tæhkim olunduğu sinif şagirdləri haqqında ümumi məlumatı, zəng cædvəlini, ixtisas fænni üzrə dærs cædvəlini qeyd etməlidir.

-işin yekununda “Tæləbænin hesabati”ni hazırlamalıdır.

1.5. Psixoloji işlər üzrə tæləbælərin vəzifæləri

Pedaqoji tæcrübə müddətində tæləbælər universitet psixoloqun rəhbərliyi ilə bir sıra psixoloji işləri yerinə yetirməyə borcludurlar. Bu işlər aşağıdakılardan ibarətdir:

-rəhbər olduğu sinifdən ən azı bir şagirdi müşahidə obyektinə çevirməlidir;

-müşahidə etdiyi şagird haqqında ətraflı məlumat toplamalıdır;

-müşahidə etdiyi şagirdin təfəkkürünü, diqqətini, qavramasını, təxəyyülünü, qabiliyyətlərini (musiqi, rəsm, idman və s.) öyrənməklə yanaşı, psixoloji xarakteristikasını verməlidir;

-məktəb psixoloqunun köməyi ilə sinif şagirdlərini psixoloji testdən keçirməlidir və nəticələrini analiz etməlidir;

-hər bir təcrübəçi tələbənin bir dərsinin psixoloji təhlilini (dərs zamanı həyəcan keçirdimi, narahatlıq keçirdimi, diqqətini paylaya bildimi, sinfin təşkilinə lazımı səviyyədə nail oldumu, sinifdə təlim zamanı bələdçi ola bildimi? və s.) verməlidir.

1.6. Sinif rəhbərinin işi üzrə tələbələrin vəzifələri

Pedaqoji təcrübə müddətində tələbələr “sinif rəhbəri” kimi də fəaliyyət göstərirlər. Hər bir təcrübəçi tələbə təhkim olunduğu sinifin sinif rəhbəri ilə tanış olub əvvəlcə onun işi və sənədləri ilə tanış olur. Sonra sinif rəhbərinin köməyi və rəhbərliyi altında öz işini planlaşdırır. Təcrübəçi tələbələr bu sahədə aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə məsuldurlar:

-təcrübəçi tələbə sinif rəhbəri ilə birlikdə təhkim olunduğu sinfin təcrübə müddəti üçün iş planını tərtib etməlidir və plan üzrə işləri həyata keçirməlidir;

-sinif rəhbərinin köməyindən istifadə edərək sinif şagirdləri arasında iş bölgüsü aparmalıdır;

-dərs dinləmə dəftəri tərtib edib, digər dərslərini dinləməklə sinif şagirdlərinin müxtəlif dərslərə münasibətlərini öyrənməlidir;

-şagirdlərlə müxtəlif mövzularda əxlaqi söhbətlər aparmalı və bu sahədə sinif rəhbərinin, tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin köməyindən istifadə etməlidir;

-sinif təşkilat saatlarının planlaşdırılmasını öyrənməli və sinif rəhbəri ilə birgə təşkilat saatları keçirməlidir;

-şagirdlərdə hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi aşılamaq məqsədi ilə məktəbin hərbi rəhbəri ilə birgə ən azı bir tədbir həyata keçirməlidir;

-şagirdlərlə vətənpərvərlik mövzusunda söhbətlərinin aparılmasının planlaşdırılması və təşkili qaydalarını öyrənməklə yanaşı, bir sıra mövzularda söhbətlər aparmalıdır;

-valideynlərlə işin təşkili və aparılması qaydalarını öyrənməli və sinif rəhbəri ilə birgə ən azı bir dəfə valideynlərlə iclas keçirməlidir;

-şagirdlərin peşəyönlü tərbiyələndirilməsi üçün müxtəlif peşə sahibləri ilə görüşün təşkilinə nail olmaq və bu zaman sinif rəhbəri və tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin köməyindən istifadə etməlidir.

1.7. Pedaqoji təcrübə zamanı xüsusi qaydalar

Təcrübəçi tələbələr məktəbdə bir sıra xüsusi qaydalara əməl etməyə borcludurlar ki, bu qaydalar da aşağıdakılarla şərtlənir:

- məktəbin daxili intizam qaydalarına əməl etməli ;
- işin başlanması və qurtarması təyin olunmuş cədvəl üzrə yerinə yetirilməli;
- dərsi dinləmək üçün sinif otağına tənəffüs zamanı girmək və fənn müəllimindən icazə almalı;
- dərs dinləyərkən təlim prosesinə müdaxilə etməmək;
- dərsdə baş verən xoşagəlməz halları fənn müəlliminin və sinif rəhbərinin köməyi ilə aradan qaldırmaq;
- məktəb kollektivinin hər bir üzvünə xüsusi hörmətlə yanaşmalı;
- məktəb kollektivi və şagirdlərlə yarana biləcək heç bir konfliktə yol verməməlidir.

1.8. Metodiki göstərişlər

Pedaqoji təcrübə müddətində dərsi müasir tələblərə uyğun şəkildə qurmaq üçün təcrübəçi tələbə yeni mövzunu əvvəlcədən planlaşdırmalıdır. Bunun üçün aşağıdakı ardıcılıqla işini aparmalıdır:

- fənn müəllimindən ən azı bir gün əvvəlcə mövzunun adını almalıdır;

-əvvəlcə fənn müəlliminin, sonra metodistin mövzuya aid məsləhətlərini dinləməli və özü üçün qeydlər etməlidir;

-fənn müəllimi ilə birlikdə istifadə olunacaq təchizatı müəyyənləşdirməlidir;

-dərsləkdən yeni mövzunun mətnini diqqətlə oxumalıdır;

-dərsin icmalını və ya planını yazarkən işini müasir dərsə verilən tələblərə uyğun qurmalıdır və planlaşdırarkən fənn müəlliminin və metodistin tələblərinə əməl etməlidir.

1.9. İntegrativ kurrikulum:-məhiyyəti və nümunələr

Şagirdlərin diqqətini təlimə yönəltmək və öyrənmə təcrübəsini canlı etmək məqsədi ilə integrativ dərs-öyrənmə hadisələri və təlim bölmələri planlaşdıran müəllimlər və kurrikulum planlaşdırıcıları üçün bir sıra məsələlərə əməl edilməsi məqsədə müvafiq sayılır. Bu məsələləri təcrübəçi tələbələrin bilməsi və dərs zamanı əməl etməsi təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün böyük əhəmiyyətə malikdir:

-az əhatə et ki, şagirdlər çox öyrənə bilsinlər!

-az danış ki, şagirdlər çox danışa bilsinlər!

-mühazirə müddətində materialı “çeynəyib” yarı “həzm” edib və uşaqların “dimdiklərinə” qoyan ana quş vəzifəsini yerinə yetirmə! Şagirdlərinə mətni necə oxumağı, fəal və analitik vərdişi öyrət!

-uşaqların əvəzinə fikirləşmə!

-yüksək ümumiləşmə səviyyəsində olan fundamental və səmərəli konsepsiyalara diqqət et! (Bir kurs üzrə 50-dən çox əsas konsepsiya əhatə etmə, əsas konsepsiyaları təhlil et!)

-konsepsiyaları mümkün qədər real problemlərin həll edildiyi və vacib məsələlərin təhlil edildiyi şəraitdə onların funksional alət ola biləcəyi situasiyalarda təqdim edin!

-vacib oxu, yazı, danışmaq və dinləmə vərdişlərini inkişaf etdirən xüsusi strategiyalar işləyib hazırla! Elə hesab et ki, sənin şagirdlərin bu həlledici öyrənmə sahəsində məhdud vərdişlərə malikdir.

-şagirdlərin qarşısında ucadan fikirləş! Qoy onlar sənin düşündüyünü eşitsinlər, daha doğrusu, fənnlə bağlı problemi yavaş-yavaş həll etmək yolunu müşahidə etsinlər.

-müntəzəm olaraq şagirdlərlə sokratsayağı müzakirə apar və onlara suallarla müraciət et! Onların düşüncəsi, dəlilləri, səbəbləri, tələbləri, inancları, şərhləri, düşüncələrinin nəticələri, alternativ düşüncələrə cavabları, ziddiyətli nöqteyi-nəzərləri sual vasitəsi ilə aşkara çıxarılır.

-əlini qaldırmayan şagirdlərdən tez-tez dərs soruş!

-mücərrəd konsepsiyaları və düşüncələri nümayiş etdirmək üçün mümkün qədər konkret nümunələrdən istifadə et! (Şagirdin həyatı ilə bağlı olsun!)

-sinifdə müntəzəm olaraq yazı işi apar!

-qiymətləndirmə prosesində istifadə edəcəyiniz idrakı standartları (ölçü) detalları ilə şagirdlərə izah et və səbəblərini söylə! Şagirdlərinə özünü qiymətləndirməyi öyrət!

-sınıfı tez-tez kiçik qruplara böl! Hər kiçik qrupa xüsusi tapşırıq və vaxt ver, sonra qruplardan tapşırığın hansı hissəsini tamamladığını, hansı problemin baş verdiyini, həmin problemi necə yerinə yetirdiklərini və s. soruş!

-ümumiyyətlə oxu da daxil olmaqla bütün növ fəaliyyətləri qiymətləndirməni planlaşdır ki, şagirdlər onları həll edə-edə fikirləşsinlər. Tələb olan düşüncəyə müvafiq müzakirələr apar!

-əsas konsepsiyaların məntiqini ön planda saxla, onları müntəzəm olaraq yeni konsepsiyalarla birləşdir. Bütövün hissələrə, hissələrin bütövə münasibəti haqqında danış!

-nə üçün sinifdə olduqlarını onlara başa sal! İlk dərstdə öz təhsil fəlsəfəni onlara mümkün qədər ətraflı başa sal:-sən dərsi necə qurmaq istəyirsən və nə üçün? Nə üçün şagirdlərdən özünəməxsus tərzdə fikirləşmək tələb olunur, nə üçün mexaniki yadda saxlamanın standart metodları işləmir, onlarla mübarizə aparmaq üçün hansı strategiyalar lazımdır və s.

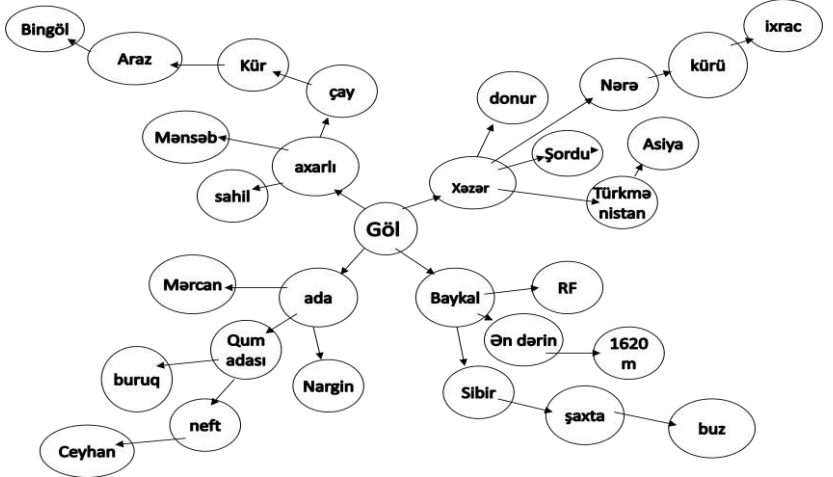
1.10. İnteraktiv təlim metodları [2]

Təcrübəçi tələbələr müxtəlif təlim metodlarını coğrafiyanın tədrisi metodikası fənnindən öyrənsələr də, təlim zamanı onların tətbiqində bir sıra çətinliklərlə qarşılaşırlar. Ona görə də bir sıra metodların tətbiqinin verilməsi məqsədə müvafiqdir. Bu metodların tətbiqi şagirdləri dinləyici olmaqdan xilas edib iştirakçıya çevirir və təlim prosesi şagirdlər üçün maraqlı olur.

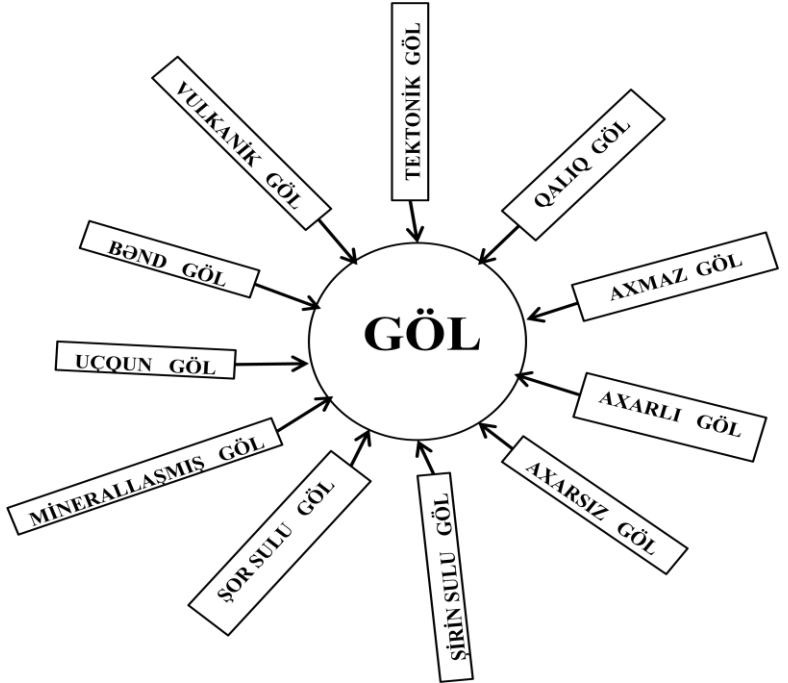
“**Klastr**” – “şaxələndirmə” metodunun mahiyyəti bir ifadənin köməyi ilə çoxlu sayda informasiya verməkdən ibarətdir. Belə ki, fənn müəllimi lövhədə və ya çertyoj kağızında dairənin içərisinə alınmış və mövzunun mətninə uyğun bir ifadə yazır. Həmin ifadəni bir neçə istiqamətdə şaxələndirməyi nəzərdə tutur. Bunun üçün ilk istiqamətverici sözləri özü qeyd edir. Sonra sinif şagirdlərini qruplara bölür və qeyd etdiyi istiqamətdə həmin ifadəni şaxələndirməyi qrupların öhdəsinə buraxır. (Nümunə: “Göl” mövzusu). Eyni zamanda şagirdlərə istiqamət verir: -şaxələri tərtib edərkən elmi ardıcılığı nəzərə almaq və mövzunun mətnində verilmiş biliyə əsaslanmaq vacibdir. (1-ci şaxə)

“Şaxələndirmə”ni həmin mövzu üzrə başqa formada da qurmaq olar. Belə ki, müəllim yeni mövzunu öyrətdikdən sonra, hər bir şagirdə fərdi olaraq gölü şaxələndirməyi tapşırır. Şagirdlər yeni mövzunun verdiyi biliklərə əsasən şaxələndirməni aşağıdakı kimi icra edirlər. (2-ci şaxə).

Şaxə 1.

Şaxə 2.

“**Venn diaqramı**” üsulu iki və ya daha çox coğrafi obyektin müqayisəsi zamanı tətbiq edilir. Şagirdlər müxtəlif asbektlərdən yanaşmaqla, iki və ya daha çox obyektin müqayisəsini verərək fərqləndirməyə, təhlil etməyə, oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini araşdırmağa sövq edilirlər. Müqayisə metodunun xarakterik xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, seçilmiş obyektlər müqayisəyə gələn olsun və kompleks müqayisə aparılmağa imkan yaransın. (Nümunə:-iki materikin müqayisəsi).

“**Bibö**” cədvəli üsulunu tətbiq edərkən fənn müəllimi əsasən şagirdlərdə özünə hesabat vermək bacarığını aşılayır. Şagird yeni mövzunu öyrənməmişdən öncə, birinci sütunu doldurmaq üçün tapşırıq alırlar. Yəni, yeni mövzuya aid bildiklərini birinci sütuna yazırlar. Sonra müəllim

BİLDİKLƏRİMİZ	BİLMƏK İSTƏYİRƏM	ÖYRƏNDİM
<p>Dünyada beynəlxalq təşkilatlar var.</p> <p>Beynəlxalq təşkilatlar müxtəlif növlərə bölünür.</p> <p>Təşkilatlar ölkələrin həyatına təsir edir.</p> <p>Azərbaycan bəzi təşkilatların üzvüdür.</p>	<p>Nə üçün bütün təşkilatlara dünyaya ölkələrinin hamısı daxil ola bilmir?</p> <p>Beynəlxalq təşkilatlar niyə ölkələrə fərq qoyur?</p> <p>Qarabağ məsələsində niyə beynəlxalq təşkilatlar fərqli mövqe tutur?</p>	<p>Beynəlxalq təşkilatlar siyasi, hərbi, humanitar, iqtisadi və s. növlərə bölünür.</p> <p>Ən böyük beynəlxalq təşkilat BMT-dir.</p> <p>Azərbaycan bəzi beynəlxalq təşkilatların üzvü deyil.</p>

yeni mövzunu mənimsəmələri üçün şagirdlərə tapşırıq verir. Şagirdlər verilmiş tapşırıqları yerinə yetirərək yeni mövzunu öyrənirlər. Sonra müəllim üçüncü sütunu doldurmağı şagirdlərə tapşırır. Şagirdlər yeni öyrəndiklərini üçüncü sütuna yazırlar. Sonda müəllim şagirdlərin mövzu ilə bağlı daha nələri öyrənmək istədiklərini müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərə ikinci sütunu doldurmağı tapşırır. Şagirdlər təlimin müxtəlif mərhələlərində:-yeni mövzunu öyrənməzdən öncə, mövzunu mənimsədikdən sonra və mövzu haqqında öyrənmək arzusunda olduqları məsələlər barədə fikirlərini yazmaqla cədvəli doldurarkən, sanki özü özünə hesabat verir. Yeni mövzunu öyrənənə qədər nəyi bilirdi, yeni mövzunun köməyi ilə bildiklərinə yeni nələr

əlavə olundu və daha nələri öyrənmək istəyir. Cədvəli yoxlayan fənn müəllimi tədris etdiyi mövzuya aid şagirdlərinin daha hansı bilikləri öyrənmək istədiyini düşündüyünü dəqiqləşdirir və növbəti təlim fəaliyyətində şagirdlərinin istəklərini nəzərə alır. (“Dünya təsərrüfatı” mövzusunun timsalında nümunə).

“İstiqləndirilmiş mühazirə” üsulu şagirdlərdə düşüncə qabiliyyətini inkişaf etdirir və yeni ideyalar vermək bacarığı aşılayır. Yeni mövzunu öyrəndikdən

<p>“Azad iqtisadi zona”nın yaranması Azərbaycana nə kimi xeyir verir?</p>	<p>“Azad iqtisadi zona”nın yaranması ölkəmizdə hansı itkilərə səbəb olar?</p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. “Azad iqtisadi zonalar” inkişaf edir. 2. Həmin regionlar dünya bazarı ilə sıx əlaqələnmiş olar. 3. Əlverişli infrastrukturlu İCM-yə malik olar. 4. İri şirkətlər həvəslə sər-mayə qoya bilər. 5. Beynəlxalq mal dövriyyə-sində xüsusi yer tutar. 6. Güzəştli vergi sistemində malik olar. 7. Ucuz işçi qüvvəsi xarici şirkətləri cəlb edir. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. “Azad iqtisadi zonalar”ın sosial həyatı monopoliyaların təsiri altına keçər. 2. Qloballaşma prosesi əsas təsərrüfat sahələrini ələ keçirər. 3. Ölkə iqtisadiyyatına xarici nəzarət yaranar. 4. İnformasiya şəbəkələri, xidmət sahələri monopoliyalaşar. 5. Dövlətimizin milli sərhədləri öz əhəmiyyətini itirər. 6. Ölkə iqtisadiyyatı iri bank-ların təsiri altına keçər.

sonra müəllim şagirdlərin mövzuyla bağlı şəxsi düşüncələrini öyrənmək məqsədi ilə onlara verilmiş cədvəli doldurmağı tapşırır. Cədvəli doldurarkən şagirdlər,

ölkədə təsərrüfatın inkişafı zamanı alınan nəticələrin mənfə və müsbət tərəflərini analiz edirlər. Belə analiz şagirdləri bir iş görərkən onun mənfə və müsbət cəhətlərini düşünməyə və səmərəli qərar verməyə yönəldir. (Nümunə:- “Qloballaşma” mövzusunda).

“İnsert” üsulu zamanı şagirdlər mənimsədikləri

V (bilirəm)	+(yeni öyrəndim)	- (düz bilməmişəm)	? (bilmək istəyirəm)
<p>1. Zəncilərin vətənidir.</p> <p>2. Ən isti yerdir.</p> <p>3. Fil var.</p> <p>4. Kərkədan yaşayır.</p> <p>5. Avrasiya-ya yaxındır.</p> <p>6. Nil buradadır.</p> <p>7. Misir ehramları</p> <p>8. Baobab ağacı bitir.</p>	<p>1. + 58 °isti olur.</p> <p>2. Zambezi çayını və Viktoriyanı Yunker kəşf edib.</p> <p>3. Nil çayı göldən başlayır.</p> <p>4. Doktor Aybolitin Limpopo çayı Afrikadadır.</p> <p>5. Sese milçəyi çox zəhərlidir.</p>	<p>1. Afrika ilə Avrasiya bitişik deyil.</p> <p>2. Nil çayı dağlardakı buzlaqlardan başlayır.</p>	<p>1. Afrikanın ətrafında yerləşən, aralarında maneə olan və suları bir-birinə qarışmayan hansı dənizlərdir? Necə olur ki, suları qarışmır?</p> <p>2. Dünyanın ən cəsur xalqı sayılan piqmeylər haqqında öyrənmək istərdim.</p>

bilikləri, həyatda qazandıqları biliklərlə müqayisə edirlər. Yeni öyrəndiklərini dərk edirlər və nəyi öyrənmək istədiklərini araşdırırlar. Şagirdlərin öz biliklərini belə təhlil

etmələri müəllimə imkan verir ki, şagirdlərin bilik səviyyəsindəki yanlış düşüncələri öyrənsin. Onların biliklərindəki yenilikləri görsün. Şagirdləri düşündürən sualları müəyyənləşdirsin. Növbəti tapşırıqların köməyi ilə şagirdlərin fikirlərini məşğul edən suallara cavab tapmaqda onlara şərait yaratsın. (Nümunə:-“Afrika” materikinin tədrisinin yekununda).

“Karusel strategiyası” üsulunun əsas xüsusiyyəti

Tarla qoruyucu meşələr	Torpaq qoruyucu meşələr	Su qoruyucu meşələr	Qoruq meşələr	Yol qoruyucu meşələr
I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup	V qrup
IV qrup	V qrup	I qrup	II qrup	III qrup
III qrup	I qrup	IV qrup	V qrup	II qrup

bir neçə coğrafi obyektlərin eyni vaxtda müqayisəsini verməkdən ibarətdir. Bu müsul əsasən qruplar şəklində icra edilir. Müəllim sinfi qruplara bölür. Hər qrupa yalnız bir sütunda qeydlər aparmağa icazə verir. Sonra qrupların yerini dəyişir və digər sütunlarda qeydlər aparmağı tapşırır. Hər bir qrup bütün sütunlarda öz qeydlərini yazırlar. Sonra fənn müəllimi qrupların səhvlərini düzəldərək

bütövlükdə obyektlərin müqayisəsini sinfin müzakirəsinə verərək mənimsənilmiş biliyin möhkəmlənməsinə şərait yaradır. (Nümunə:- “Meşələrin funksiyaları” öyrədilərkən).

“Semantik əlamətlərin təhlili” üsulu coğrafi ob-

Ölkələrin adı	İnkişaf xüsusiyyəti			Qloballaşmada yeri		
	İEÖ	İEOÖ	Geri qalan	Bakı-Ceyhan	Qars dəmir yolu	GUAM
Azərbaycan	-	+	-	+	+	+
Türkiyə	-	+	-	+	+	-
Gürcüstan	-	+	-	+	+	+
ABŞ	+	-	-	+	-	-
Rusiya	+	-	-	+	-	-
İran	-	+	-	-	-	-

yektlərin xarakterik xüsusiyyətlərinin təhlil edilərək müqayisə olunmasına şərait yaradır. Biliyin müstəqil mənimsənilməsinə əlverişli mühit yaradır. Şagirdlər mövzunun mətnini oxuduqdan sonra cədvəli çəkərək fərdi şəkildə təhlil aparırlar. Belə təhlilin nəticəsində müəllim şagirdlərin mövzunu nə dərəcədə mənimsədiyini və dərk etdiyini müəyyənləşdirir. (Nümunə:- “Asiya. Cənub-Qərbi Asiya ölkələri” mövzusunda).

“Ziqzaq” üsulunun tətbiqi zamanı şagirdlər kollektiv olmaqla yanaşı, eyni bir tapşırıqın üzərində işləyirlər.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi şagirdlərin elmi-məntiqi bilik ardıcılığının və yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsini təmin edir. Məsələn: “Cənub-Şərqi Asiya ölkələri” mövzusunun öyrənilməsindən sonra, fənn müəllimi şagirdlərə öyrənilmiş region haqqında maraqlı bir mətn tərtib etməyi planlaşdırır. Lövhədən “Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinə səyahət” sözləri yazılmış vatman kağızı asır və sinfə elan edir ki, mən lövhədəki kağıza bir cümlə yazıram. Birinci şagird lövhədəki ilk cümləni oxuyub ona uyğun ikinci cümləni yazacaq. Növbəti şagird əvvəlki iki cümləni oxuyacaq və mətnin davamı olan yeni cümlə əlavə edəcəkdir. Beləliklə, hər bir şagird əvvəlki cümlələri oxuyandan sonra öz cümləsini əlavə edəcəkdir. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, mətndə elmi ardıcılığın olması ilə yanaşı, yazılmış hər bir cümlə Cənub-Şərqi Asiyanın təbiətini, ölkələrin həyatını özündə əks etmiş olsun. Beləliklə, şagirdlər növbə ilə cümlələri yazmaqla mətni tərtib edirlər. İşin sonunda şagirdlərdən biri hazır mətni bütövlükdə oxuyur. Burada əsas məqsəd şagirdlərin mənimsədikləri bilikləri yada salaraq konkret bir regiona şamil etməsinə nail olmaqdır. Eyni zamanda mövzuya aid inşa yazmaq qabiliyyəti əldə edilmiş olur. Şagirdlər oxuduqları elmi cümlələrin davamı olan elmi fikir-mühakimə yürütmək qabiliyyətinə yiyələnirlər.

“Ziqzaq” üsulunu başqa formada da həyata keçirmək olar. Belə ki, müəllim yeni mövzunun müstəqil mənimsənilməsinə əlverişli mühit yaratmaq üçün veriləcək biliyin tərkibindəki yeni elmi fikirlərin sayı qədər

şagirdləri qruplara bölür. Əgər yeni elmi fikirlər məsələn: ərazinin coğrafi mövqeyi, geoloji quruluşu, faydalı qazıntıları və relyefi haqqında məlumatlardan ibarətdirsə, müəllim sinif şagirdlərini 4 qrupa bölür. I qrupa ərazinin coğrafi mövqeyini, II qrupa geoloji quruluşunu, III qrupa faydalı qazıntılarını və IV qrupa isə relyefini öyrənməyi tapşırır. Verilmiş vaxt ərzində qrupların şagirdləri onlara verilmiş hissəni dərslərdən oxuyub öyrənirlər. Sonra müəllim qruplar arasında üzvlərdə yerdəyişmələr edir. Qrup üzvləri qrupla arasında yerlərini dəyişdikdən sonra hər bir qrupda I, II, III və IV hissələri öyrənmiş şagirdlər olur. Şagirdlər öyrəndikləri mətnin hissələrini yeni qrup daxilində bir-birlərinə izah edirlər. Bu zaman şagirdlər arasında qrupdaxili məlumatın ötürülməsi prosesi gedir. Şagirdlər bir-birlərini dinləməklə yanaşı, əməkdaşlıq, qarşılıqlı hörmət və müstəqil bilik əldə etmək ruhunda tərbiyələnilirlər.

“Layihələrin hazırlanması” üsulunun tətbiqi bir dərs çərçivəsinə sığmır. Təlim prosesi sinifdən kənar və məktəbdən kənar geniş bir sahədə aparılır. Mövzuya aid olan informasiyaların əldə edilməsi, biliyin həyati proseslərə tətbiqi birbaşa dərslərdən kənar sahədə aparılır. Bu metodun tətbiqi əsasən “Bulum taksonomiyası”nın mərhələlərinə uyğun gəlir. Metodun tətbiqi yeni mövzunun öyrənilməsi mərhələsindən sonra həyata keçirilir. Belə ki, əvvəlcə dərslərdəki mövzu öyrənilir. Sonra müəllim öyrənilmiş mövzunun bəzi hissələrinin daha dərinləndirilməsi məqsədi ilə şagirdlərə əlavə tapşırıq verir. Şagird-

lərin arasından 4-5 şagirddən ibarət bir qrup seçilir. Qrupa tapşırıq verilir və tapşırığın icra vaxtı elan olunur. Şagirdlər tapşırığın planını özləri müəyyənləşdirir və planın bəzi bəndlərini öz aralarında bölərək həyata keçirirlər. Qalan hissəsini isə birgə icra edirlər. Tapşırığın yekunu olaraq hesabat hazırlayırlar. “Power Point” proqramında slaydlar tərtib edirlər. Hesabat sinif yoldaşları, məktəb kollektivi və ya valideynlər qarşısında nümayiş etdirilir. Qiymətləndirmə meyarları şagirdlərin əsasən bacarıqlarına görə seçilir. Qiymətləndirməni sinif yoldaşları, müəllimlər və valideynlər də apara bilər. Qiymətləndirmə cədvəli fənn müəllimi tərəfindən hazırlanır və hazır şəkildə təqdim edilir.

“Konfrans dərsləri” üsulunun tətbiq edilməsi şagirdlərə hadisələrin gedişinə öz münasibətlərini bildirməyə əlverişli mühit yaradır. Müəllim mövzuya uyğun olaraq informasiya vasitələrindən lazım olan məlumatları əldə etməyi tapşırır. Növbəti gün dərslər zamanı dairəvi stol arxasında şagirdlər informasiya vasitələrindən əldə etdikləri məsələ barədə geniş müzakirələrə cəlb olunurlar. Bu müzakirədə fənn müəllimi şagirdlərə məhz hansı məsələni müzakirə edəcəklərini bəyan edir. Şagirdlər özlərini baş vermiş hadisənin iştirakçısı kimi hiss etməyə, hadisələrin fonunda olan şəxs kimi düşünməyə və hadisələrə qiymət verməyə sövq edilirlər. Dərslər belə təşkili şagirdlərə geniş dünyagörüş aşılamağa xidmət edir. Müəllim şagirdləri qiymətləndirərkən onların sərbəst fikir söyləmək, ideyalarla çıxış etmək, hadisələri müasir vəziyyətə uyğun

qiymətləndirmək və gələcəkdə baş verəcək hadisələri proqnozlaşdırmaq bacarıqlarını ifadə edən meyarları seçir.

Məsələn:–“Asiya. Cənub-Qərbi Asiya ölkələri” mövzusunun keçib qurtardıqdan sonra fənn müəllimi “konfrans dərsləri” təşkil edə bilər. Şagirdlər Cənub-Qərbi Asiya ölkələrində baş verən münaqişələri və müharibələri müzakirə obyektinə çevirərək, özlərini baş vermiş hadisələrin fonunda təsəvvür etməklə, həmin regionun rəhbərləri kimi düşünməyə, fikir söyləməyə, ideyalar irəli sürməyə sövq edilirlər. Bu cür müzakirələr şagirdlərin dünyagörüşünü inkişaf etdirməyə xidmət edir.

“Rollu oyun” üsulu şagirdlərdə özünə inam aşılayır. Şagird özünü oynadığı rolun qəhrəmanı kimi görür. Özünü baş vermiş hadisənin iştirakçısı sayır. Hadisələri qiymətləndirərkən vətəndaş mövqeyindən çıxış edir. Şagirdlər verilmiş vaxt ərzində hadisələrə müvafiq ssenari tərtib edirlər. Ssenarini öz aralarında bölüb məşq edirlər. Verilmiş vaxt bitdikdən sonra, səhnəciyi nümayiş etdirirlər. Qiymət meyarlarını müəllim müəyyənləşdirir. Şagirdlərin yaradıcılığını, artistlik qabiliyyətini, natiqliyini, hadisələrin gerçəkliyi əks etdirməsini, hadisələrə şəxsi münasibətlərini, qiymət meyarı kimi dəyərləndirir. Səhnəcik məktəb kollektivi və ya valideynlər qarşısında da nümayiş etdirilə bilər.

Nümunə kimi “Şəki-Zaqatala iqtisadi coğrafi rayonu” mövzusunun göstərmək olar. Belə ki, mövzunu keçərkən şagirdlər bu bölgədə baş vermiş və dağıntılarla müşahidə olunmuş zəlzələ zonasına aid səhnəcik üçün

ssenari tərtib edirlər. Şagirdlər zərər çəkmiş inzibati rayonların sayı qədər qruplara bölünür. Hər qrupda həmin rayonun “İcra başçısının”, “FHN-nin bölgə nümayəndəsinin”, “polis rəisinin” və “bələdiyyə nümayəndəsinin” rolunu oynayan şagirdlər seçilir. Qrup daxilində şagirdlər kiçik ssenari hazırlayırlar. Bunlardan əlavə 1 şagird “jurnalist”, 1 şagird “FHN”, 1 şagird isə “ölkə prezidenti” rolunu ifa etmək üçün internetdən həmin rəhbər şəxslərin zəlzələ zamanı iş fəaliyyəti barədə məlumatlar öyrənirlər. Vaxt bitdikdən sonra şagirdlər səhnəciyi nümayiş etdirirlər. Belə səhnəciklər şagirdlər üçün olduqca maraqlı olur. Eyni zamanda, fəvqaladə hallarda insanların üzərinə düşən məsuliyyəti dərk etməklə yanaşı, peşəyönümlü tərbiyə olunurlar.

“Mühazirə” təlim üsulu da sinifdənkənar vaxtı əhatə edir. Verilmiş mövzunun daha da geniş araşdırılmasını və sinfə təqdim edilməsini nəzərdə tutur. Burada şagirdlərin əsasən natiqlik qabiliyyəti və hesabatın hazırlanması bacarığı qiymətləndirilir. Məsələn: - Müəllim yuxarı siniflərdə “Qlobal problemlərin təsnifatı. Müharibə və sülh” mövzunu tədris etdikdən sonra Yer üzündə “müharibə və sülh”ün araşdırılmasını tapşırır. Şagirdlər internetdən əldə etdikləri informasiyaların, tarix fənnindən keçdikləri mövzuların köməyi ilə hesabat hazırlayırlar. Məktəb kollektivi qarşısında müxtəlif plakatlar nümayiş etdirməklə gördükləri işin nəticəsi olaraq hesabat verirlər. Müharibələrin ölkələrə vurduğu zərərləri, yaratdığı ekoloji problemləri, fəsadları, gələcəkdə hansı hadisələrin baş

və biləcəyini xüsusi olaraq qeyd edirlər. “Dünyada sülh və barış” mövqeyindən çıxış edən ölkələrin gördüyü işləri araşdırırlar. Bu sahədə gənc Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu konvensiyaları öyrənirlər. Digər ölkələrlə öz ölkələrini müqayisə edirlər. Respublikamızın tutduğu daha mütərəqqi yolu xüsusi olaraq qeyd edirlər. Müxtəlif beynəlxalq təşkilatların sülhə nail olmaq üçün göstərdikləri əməli işləri araşdırırlar. Şagirdlərin tədqiqatları plakatlar, divar qəzetləri, bukletlər, mühazirələr şəklində təqdim olunur. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin real hadisələri düzgün qiymətləndirmə qabiliyyəti, hesabatın, təqdim olunan işlərin tərbiyəvi əhəmiyyəti və proqnozlaşdırma bacarığı əsas götürülür.

Mühazirə yuxarı siniflərdə müəllim tərəfindən də aparılır. Yəni müəllim mövzuya uyğun mühazirə aparır. Mühazirənin müddəti 30 dəqiqədən artıq olmamalıdır ki, şagirdlər dinləyici olmaqdan usanmasınlar. Mühazirə apararkən müəllim yalnız dərsləyin mətni ilə kifayətlənmir. Mühazirənin mətni elmili və mükəmməlliyi ilə seçilməlidir. Eyni zamanda mühazirə oxunarkən müəllim nitqi şagirdlərin müzakirəsi ilə müşayiət olunur.

1.10. Müasir dərslərin planlaşdırılma üsulları

Son dövrlərdə bütün fənlərdə təlim prosesinin forma və məzmunu müasir tələblərə uyğun olaraq dəyişir. Fənn müəllimləri “gələcək üçün təhsil”, “fəal təlim”, “mimio proqramı” və s. uyğun olaraq dərslərini

planlaşdırmağa çalışırlar. Artıq ümumtəhsil orta məktəblərində müasir dərslər qabaqcıl müəllimlərin sayəsində informatlaşdırılmağa başlamışdır. Dərslərə cütlər, qruplar kimi iş üsulları tətbiq edilir, şagirlər arasında əməkdaşlıq aşılır, həyatı bacarıqların öyrədilməsinə şərait yaradılır. Təlim prose-sinə cəlb edilmiş şagirdlər müxtəlif praktik və müstəqil işləri icra etməklə yeni mövzunu müstəqil mənimsəməyə sövq edilirlər.

Hal-hazırda təlim prosesinin forma və məzmununu müasirləşdirmək üçün fənn müəllimləri əsasən üç növ planlaşdırma həyata keçirirlər. Belə ki, dərslər “gələcək üçün təhsil”in, “fəal təlim”in mərhələləri ilə və “mimio-studio” proqramı ilə planlaşdırırlar. Bunların hər biri ilə dərslərin planlaşdırılması təlim prosesinin forma və məzmununu kökündən dəyişir.

“Gələcək üçün təhsil”in–“İntel” təhsilin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, şagirdlər öyrəndikləri hər bir yeni mövzunu müstəqil olaraq geniş anlamda tədqiq etməklə, layihələrin icrasına cəlb olunurlar. Müxtəlif şagird qrupları dərslərdən öyrəndikləri yeni mövzunu daha ətraflı araşdırır, elmi ədəbiyyatlara müraciət edir, internetdə araşdırmalar apararaq, lazım olan informasiyaları əldə edir, elmi təcrübələr aparır, fakt və hadisələri analiz edir, qanunauyğunluqları aşkara çıxarırlar. Əvvəlki bilikləri ilə yeni əldə etdikləri biliklərini, coğrafi bilikləri ilə digər fənlərdən əldə etdikləri bilikləri sintez edirlər. Yaradıcı işlər həyata keçirirlər. Yeni ideyalarla çıxış edir,

ideyalarını həyata tətbiq etməyə yollar arayırlar. Mövzunu öyrəndikdən sonra öz nəticələrini ortaya qoyur, layihələrini hazırlayıb sinfə və ya geniş auditoriyaya təqdim edirlər. “Gələcək üçün təhsil” əsasən “Bulum taksonomiyası”nın mərhələlərini özündə əks edir. Bunun da əsas qayəsini mənimsənilmiş elmi-nəzəri biliklərin şagirdlər tərəfindən təcrübəyə tətbiqi təşkil edir. “Gələcək üçün təhsil”in tətbiqi zamanı təlim prosesi 45 dəqiqəlik dərslər çərçivəsindən çıxır. Şagirdlərin tədqiqatı daha çox vaxt aparır (bir həftə, 15 gün, 1 ay və s.) və təlim prosesi sinifdə deyil, həyatda-cəmiyyətdə davam edir. Müəllimin verdiyi tapşırığı icra etmək üçün şagirdlər iş planını özləri müəyyənləşdirir. Bu prosesdə şagird qrupları gördükləri iş zamanında, irəli sürülən fikirlərində, biliyin həyata tətbiq edilməsində tam müstəqil fəaliyyət göstərirlər. Fənn müəllimi birbaşa deyil, yalnız dolayısı yolla işə nəzarət edir. Əgər “fəal təlim”in tətbiqi zamanı qrupların hesabatını və fərdi yoxlamanın nəticələrini (test tapşırıqlarını) fənn müəllimi və ya müxtəlif qruplar, şagirdlərin özləri qiymətləndirirsə, “gələcək üçün təhsil”də şagird qruplarının layihələrini müəyyən edilmiş meyarlara əsasən sinif yoldaşları və fənn müəllimi ilə yanaşı məktəb rəhbərliyi və valideynlər də qiymətləndirə bilərlər.

“Fəal təlim”in mahiyyəti və təlim prosesinə tətbiqi mərhələləri “gələcək üçün təhsil”in mərhələləri ilə təxminən eynilik təşkil edir. “Fəal təlim” ilə təşkil olunan dərslərdə şagirdlər sinifdə-bir 45 dəqiqəlik dərslər müddətində tapşırıqları icra edirlər. Şagird qrupları axtarıqlarını

təlim prosesində həyata keçirməklə tapşırığı yerinə yetirərək sinfə təqdim edirlər. Şagirdlərin tapşırığı və planı müəllim tərəfindən hazırlanır. Qrupların irəli sürdükləri fərziyyələrin doğru olub-olmaması prosesində, nəticələrin düzgün çıxarılmasında və qrupların işinin gedişində, hesabatın təqdimatında buraxılmış səhvlərin düzəldilməsində müəllim nəzarəti mövcuttur. Qiymətləndirmə dərslərin yekununda test tapşırıqlarının icrasından sonra aparılır. Qiymətləndirmə meyarlarını da müəllim müəyyənləşdirir. Yəni fənn müəllimi birbaşa təlim prosesinə nəzarət edir.

Təlim prosesinə tətbiq edilən “mimio-studio” proqramı tamamilə fərqli bir dərslərin prosesinin mənzərəsini yaradır. Bu proqramla qurulmuş dərsləri kompüterə, “ağıllı lövhə”yə həyata keçirmək mümkün deyildir. Yeni mövzunun şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi üçün fənn müəllimi dərslərini “mimio proqramı” ilə kompüterdə qurur. Müəllim qurduğu elektron dərslər iş dəftərini xatırladır. Belə ki, mövzu 19-20 səhifəlik (“mimio” səhifəsi) həcmində hazırlanır. Qurulmuş hər bir səhifədə şagirdlərin icra edəcəkləri iş üçün suallar qoyulur. Şagirdlər verilmiş suallara uyğun olaraq lövhədə “ağıllı lövhə”nin qələmi ilə işləyərək tapşırıqları icra edirlər. Tapşırıqların tərtibi üçün fənn müəlliminin güclü fantaziyası olmalıdır. Eyni zamanda öz fənnini yüksək elmi səviyyədə bilməlidir. Əks təqdirdə dərslərini lazımı səviyyədə qura bilməz. Dərslər qurarkən yeni mövzunun mətninin elmi ardıcılığı, mahiyyətinin açılmasına şəraitin yaradılması müəllimin diqqət mərkəzində olmalıdır. Hər bir “mimio” səhifəsi

şagirdlər üçün maraqlı və dərk olunan olmalıdır. Qoyulmuş suallar yeni mövzunun öyrənilməsinə şərait yaratmalıdır. “Mimio” proqramının üstün cəhətləri ondan ibarətdir ki, səhifələr hərəkətlidirlər, multi-mediya xarakterlidir. Şagirdlər “mimio” səhifəsində verilmiş tapşırığa əsasən işarələrin yerini dəyişə bilirlər. Bu yerdəyişmə kor-koranə deyil, müəllimin qoyduğu sualları cavablandırmaq üçün aparılır. Eyni zamanda internetdən istənilən səhifəni “mimio”-nun səhifəsinə köçürmək mümkündür. Müəllim hər hansı bir təbiət hadisəsinin gedişinin sxemini çəkib onun elmi izahını verirsə, danışıqı ekrana yazılır və dərs zamanı sxem hərəkətə gətirilir və fonda müəllimin izahını şagirdlər dinləyirlər. “Mimio” proqramı ilə qurulmuş dərslərdə ən maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, yeni mövzunu şagirdlər özləri də qura bilirlər. Proqramın quruluşu olduqca maraqlı və qavranılması asandır. Şagirdlərə bir neçə dərs prosesində proqramı tam öyrətmək mümkündür. Öyrəndikdən sonra şagirdlər özləri yeni mövzunu dərslərdən oxuyub tapşırıqları hazırlaya bilirlər. Şagirdlər “mimio” səhifəsindəki sualları cavblandırmaqla bilik səviyyələrini müəyyən edə bilirlər.

Elektron dərslər “Prometan”, “Fləş-8” və s. təlim proqramları vasitəsi ilə də aparılır.

1.12. Şagirdlərin qiymətləndirilməsi

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi olduqca vacib və əhəmiyyətlidir. Düzgün qiymətlən-

dirmə müəllim-şagird münasibətlərinin tarazlığını qoruyub saxlayan stimül rolunu oynayır. Şagirdin bilik və bacarığı düzgün qiymətləndirildikdə və qiymətləndirmə meyarı şagirdə aydın olduqda müəllim-şagird münasibətləri pozulmur. Ona görə də qiymətləndirmə olduqca dəqiq və şəffaf olmalıdır.

Fəal təlimə görə dərs zamanı şagirdlərin qiymətləndirilməsində **əhəmiyyətlik** (konkret nəticələri qiymətləndirmə), **adekvatlıq** (təlimin məqsəd və nəticələrini qiymətləndirmək, şagirdin biliyini, bacarığını və vərdişlərini qiymətləndirmək), **obyektivlik**, **integrasiya-vahidlik** (müəllim şagirdləri öyrətmədiyi bilik, bacarıq və vərdişə görə qiymətləndirə bilməz!), **aşkarlıq** (qiymətləndirmə açıq olmalı, qiymət meyarları və strategiyası şagirdlərə əvvəlcədən məlum olmalıdır) və **aydınlıq** (qiymətləndirmənin üsulları, məqsədləri və prosesi şagirdlər üçün sadə və anlaşılıqlı olmalıdır) öz əksini tapmalıdır.

Qiymətləndirmə əsasən 3 qrupa bölünür:

1. Beynəlxalq qiymətləndirmə-monitorinq xarakterlidir və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən aparılır. Bu zaman ölkələrin təhsili qiymətləndirilərkən konkret meyarlarla qiymətləndirilmir. Sadəcə olaraq təhsilin inkişaf etməsi və ya geri qalması göstərilir. Çünki ölkələrin iqtisadi qüdrəti müxtəlif olduğundan beynəlxalq təşkilatlar təhsilin göstəricisini yalnız inkişaf və ya geri qalma kimi dəyərləndirirlər. Azərbaycan Respublikası Təhsil İslahatı üzrə Layihə çərçivəsində PISA-2006,

PISA-2009, TIMSS-2011, PIRLS-2011 proqramlarında iştirak etmişdir.

2. Milli qiymətləndirmə–ölkə daxilindəki qruplar tərəfindən qiymətləndirilir və təhsildə perspektivləri müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır. Bu zaman da hər hansı bir regionun təhsil səviyyəsi inkişaf edib və ya geri qalıb kimi qiymətləndilir.

3. Məktəbdaxili qiymətləndirmə–rəsmi qiymətləndirmədir və əsasən 3 növü göstərilmişdir:–**diaqnostik** (təlim fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl şagirdlərin zəif və güclü tərəflərini öyrənmək məqsədi ilə aparılır), **formativ** (tədris prosesi zamanı şagirdlərin zəif və güclü tərəflərini və bacarıqlarını öyrənmək məqsədi ilə aparılır) və **summativ** (bölmənin sonunda, yarımilin yekununda və ya dərs ilinin sonunda şagirdin bilik, bacarıq və vərdişlərinin yekun səviyyəsini və onun nəticələrini öyrənmək, nöqsanları aşkar etmək məqsədi ilə aparılır).

Təhsildə qiymətləndirmə bilik və bacarıqların dəyərləndirilməsi meyarlarının məcmuyudur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli, 9 №-li qərarı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində **Qiymətləndirmə Konsepsiyası**” hal-hazırda hüquqi sənəd rolunu oynayır.

Qiymətləndirmə dedikdə, onun tətbiqi mexanizmi nəzərdə tutulur. **Qiymətləndirmənin** üsul və vasitələr vardır ki, bu da məqsəddən asılı olaraq fərqli olur.

Diaqnostik qiymətləndirmə şagirdin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsini müəyyənləşdirməklə, birbaşa müəllimin təlim strategiyalarının seçilməsinə xidmət edir. Diaqnostik qiymətləndirmə əsasən dərslərin, tədris vahidlərinin əvvəlində, şagird başqa ümumi təhsil müəssisəsindən gələndə, sinfi dəyişdikdə və digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, fərdi yanaşmanı təmin etmək və təlim strategiyasını müəyyənləşdirmək məqsədi ilə müəllim tərəfindən aparılır. Bu qiymətləndirmənin nəticələri sinif və formativ qiymətləndirmə jurnallarında qeyd olunur, müəllimin qeyd dəftərində öz əksini tapır.

Üsullar	Vasitələr
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Müsahibə	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (şagirdlə, müvafiq hallarda qrup, yaxud siniflə aparılan sifahi yoxlama zamanı müəllimin öyrənmək (diaqnoz qoymaq) istədiyi məsələnin yazıldığı vərəq)
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət və müəllimin sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)

Diaqnostik qiymətləndirmənin üsul və vasitələri

Formativ qiymətləndirmənin əsas mahiyyəti şagirdin təlim fəaliyyətinin daim izlənilməsidir. Formativ

Üsullar	Vasitələr
Müşahidə	Müşahidə vərəqələri
Şifahi sual-cavab	Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəqi)
Oxu	Mətn
Yazı	Yazı işləri (inşa, esse, misal və məsələ həlli)
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli
Şifahi və yazılı təqdimat	Meyar cədvəli
Özünüqiymətləndirmə	Özünüqiymətləndirmə vərəqələri
Test	Test tapşırıqları

Formativ qiymətləndirmənin üsul və vasitələri

qiymətləndirmə şagirdin bilik və bacarığını formalaşdırmaqla, onun təlim nəticələrinə nail olması məqsədi ilə aparılır. Formativ qiymətləndirmə sayəsində şagird gün-

dəlik təlim fəaliyyəti ərzində rəqəmli qiymət almaq üçün deyil, yaxşı nəticə göstərmək üçün çalışır. Formativ qiymətləndirmə şagirdin məzmun standartlarından irəli gələn bilik və bacarıqlara yiyələnməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsidir. Formativ qiymətləndirmənin iki növü vardır:

1. Holistik qiymətləndirmə–“Holistik” sözü latın mənşəlidir və lüğəvi mənası “ümumi”, “bütöv”, “tam” deməkdir. Holistik qiymətləndirmə təlim prosesində məqsədlərə görə müəyyən olunmuş bacarıqların ayrı-ayrılıqda qiymətləndirilməsi yolu ilə şagirdin inkişaf səviyyəsinin qısa müddətdə ümumi şəkildə dəyərləndirilməsidir. Qısa müddət ərzində həyata keçirildiyi üçün bu qiymətləndirmə **“sürətli qiymətləndirmə”** də adlanır.

Bilik və bacarıq (meyarlar) \ Qiymətlər	1	2	3	4	5
Müşahidəetmə					
Nəzəri bilik					
Xəritə biliyi					
Hesabatların hazır- lanması və təqdimatı					
Əməkdaşlıq					

Holistik qiymətləndirmə sxemi

2. Analitik qiymətləndirmə şagirdlər üçün nəzərdə tutulan konkret bacarıqların müəyyən olunmuş uzun müddət ərzində ardıcıl izlənməsi və qiymətləndirilməsidir. Analitik qiymətləndirmə əsasən sorğular və testlər əsasında aparılır. Şagirdin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə qiymətlərini müəyyənləşdirir. Qiymətləndirmədə, əsasən, 4-5 ballıq şkaladan istifadə edilir. Bu zaman şagirdlərin fəaliyyəti ardıcıl qiymətləndirilməklə, onların nailiyyətləri

Fənn	Coğrafiya		
Aylar	oktyabr	noyabr	dekabr
Göstəricilər	Şagirdlərin sayı		
ƏLA	5	6	8
YAXŞI	7	8	8
ORTA	8	4	5
ZƏİF	4	6	3

Analitik qiymətləndirmə sxemi

haqqında daha ətraflı informasiya verilir. Bu qiymətləndirmədə çox vaxt tələb edilir (ay və ya aylar üzrə aparılır).

Summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən mərhələlərə (tədris vahidinin, yarımilin sonunda) yekun vurmaqla, müvafiq məzmun standartlarına uyğun qiymətləndirmə standartları əsasında hazırlanmış vasitə-

lərlə şagirdin nailiyyətini qiymətləndirmək məqsədilə aparılır.

Üsullar	Vasitələr
Layihə	Təqdimat
Şifahi sorğu	Sual-cavab
Test	Test tapşırıqları
Tapşırıqvermə	Tapşırıq, çalışma və laboratoriya işləri
Yaradıcılıq və əl işləri	Fənlərə müvafiq olaraq rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri

Summativ qiymətləndirmənin üsul və vasitələri

Summativ qiymətləndirmə **kiçik, böyük** və **yekun** olmaqla üç yerə ayrılır. **Kiçik summativ** qiymətləndirmə bəhs və ya bölmələrin sonunda müəllim tərəfindən, **böyük summativ** qiymətləndirmə isə yarımillərin sonunda ümumi təhsil müəssisəsinin rəhbərliyinin və ya orada yaradılan müvafiq komissiyanın nəzarəti ilə fənni tədris edən müəllim tərəfindən aparılır. **Yekun qiymətləndirmə** təhsil səviyyələrinin sonunda buraxılış imtahanları şəklində aparılır.

Şagirdin yarımillik qiyməti kiçik summativ (yarımillik ərzində keçirilən) qiymətləndirmənin nəticələri 40%, böyük summativ (yarımillik sonunda keçirilən) qiymətləndirmənin nəticələri 60 % hesab olunmaqla aşağıdakı düstur əsasında çıxarılır:

$$Y \equiv \frac{ksq_1 + ksq_2 + \dots + ksq_n}{n} \cdot \frac{40}{100} + BSQ \cdot \frac{60}{100}$$

Burada, Y - şagirdin I və ya II yarımil üzrə qiymətini, $ksq_1, ksq_2, \dots, ksq_n$ -şagirdin müvafiq yarımil ərzində kiçik summativ qiymətləndirmələrinin nəticələrini, n -müvafiq yarımildə keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmələrin sayını, BSQ isə, I və ya II yarımildə keçirilən böyük summativ qiymətləndirmənin nəticəsini bildirir.

Şagirdin yarımillik və illik qiymətləri çıxarılarkən yuvarlaqlaşdırma qaydası tətbiq edilir. Məsələn, şagird 1-ci yarımildə aparılmış kiçik summativ qiymətləndirmələrdə 3, 3, 4 və böyük summativ qiymətləndirmədə 3 qiymət aldıqda, onun yarımil üzrə qiyməti aşağıdakı kimi hesablanır:

$$Y_1 \equiv \frac{3+3+4}{3} \cdot \frac{40}{100} + 3 \cdot \frac{60}{100} = 1,3 + 1,8 = 3,1 \approx 3$$

Və yaxud, şagird 1-ci yarımildə kiçik summativ qiymətləndirmələrdən 2, 3, 3 və böyük summativ qiymətləndirmədən 3 aldıqda, onun yarımillik qiyməti aşağıdakı kimi hesablanır:

$$Y_1 \equiv \frac{2+3+3}{3} \cdot \frac{40}{100} + 3 \cdot \frac{60}{100} = 2,8 \approx 3$$

Şagirdin **illik qiyməti** aşağıdakı düsturla müəyyən edillir:

$$I = \frac{Y_1 + Y_2}{2}$$

Burada I - şagirdin illik qiyməti, Y isə 1-ci və 2-ci yarımillər üzrə qiymətləridir. Məsələn, şagirdin birinci yarımil üzrə qiyməti 3, ikinci yarımil üzrə qiyməti 4 olduqda, onun illik qiyməti aşağıdakı kimi olur:

$$I = \frac{3 + 4}{2} = 3,5 \approx 4$$

Qiymətlər şagirdin tapşırıqlara verdiyi düzgün cavabların sayına uyğun müəyyənləşdirilir. Sualların ümumi sayının:

-10%-nə qədər düzgün cavab verən “1”,

-10% daxil olmaqla 20%-nə qədər düzgün cavab verən “2”,

-20% daxil olmaqla 50%-nə qədər düzgün cavab verən “3”,

-50% daxil olmaqla 80%-nə qədər düzgün cavab verən “4”,

-80% daxil olmaqla 100%-nə qədər düzgün cavab verən şagird “5” qiymətlə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmənin 4 səviyyəsi mövcutdur:

Meyarlar	1-ci səviyyə	2-ci səviyyə	3-cü səviyyə	4-cü səviyyə
Sadalayır, Fərqləndirir Xüsusiyyətlərini izah edir	Sadalayır, fərqləndirib izah edə bilmir	Sadalayır, fərqləndirib izah edərkən səhv salır	Sadalayır, fərqləndirir, xüsusiyyətlərini izah edə bilmir	Sadalayır, fərqləndirir, xüsusiyyətlərini izah edir

1.13. Sınaq və zaçot dərslərinin qiymətləndirilməsi (təcrübəçilər tərəfindən)

Meyarlar		Qiymətlər			
		Əla	Yaxşı	Kafi	Q/kafi
Dərsin təchizatı	1.Təlim vasitələri ilə təminat 2.İKT-dən istifadə 3.Təlimin əyaniləşdirilməsi				
Dərsin təşkili	1.Sinfin təşkili 2.Qruplarla işin təşkili 3.Tədqiqatın təşkili 4. Metodların səmərəliliyi 5.İş formasının əhəmiyyətliyi				
Dərsin gedişi	1.Təcrübəçinin fasilator rolu 2.Məlumatın düzgün mübadiləsi 3.Müzakirənin elmiliyi 4.Nəticələrin düzgün çıxarılması və fərziyyələrlə tutuşdurulmasının elmiliyi				
Qiymətləndirmə	1. Qrupun qiymətləndirilməsində meyarların seçilməsi 2. Fərdi qiymətləndirmədə meyarların seçilməsi 3. Qiymətləndirmədə aşkarlıq və obyektivlik				

1.14. Pedaqoji təcrübə zamanı tələbələrin qiymətləndirilməsi

Sıra	Qiymət meyarları	Bal
1.	Sınaq və zaçot dərslərinin ümumi qiyməti	50 bal
2.	Davamiyyət	10 bal
3.	Pedaqogika üzrə qiymət	20 bal
4.	Psixologiya üzrə qiymət	20 bal

1.15. Pedaqoji təcrübənin yekununda tələbələrin vəzifələri

Pedaqoji təcrübənin yekununda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində konfrans təşkil olunur. Bu zaman təcrübəçi tələbələr aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

-pedaqoji təcrübənin yekun konfransında hər bir təcrübəçi tələbə şəxsən iştirak etməlidir;

-tələbələrin təcrübə zamanı hazırladıqları əyani vəsaitlər və təlim prosesini əks edən foto-stendlər konfrans zalında sərgilənməlidir;

-hər bir qrup pedaqoji təcrübənin gedişi barədə konfrans iştirakçılarına hesabat verməlidir;

-konfransdan sonra əyani vəsaitlər təcrübə keçilmiş məktəbə bağışlanmalıdır;

-pedaqoji təcrübənin yekunu olaraq bütün sənədlər-sınaq dərslərinin “icmal”ı və zaçot dərslərinin “plan”ı, pedaqoji təcrübənin gündəliyi və psixologiyaya aid işlər konfrans günü müvafiq kafedralara təqdim edilməlidir.

II HİSSƏ. NÜMUNƏLƏR

Tələbələrin ən çox çətinlik çəkdikləri məsələlər pedaqoji təcrübə zamanı sənədlərin düzgün tərtib edilməsidir. Müxtəlif qruplarda, hətta eyni qrupun daxilində qrup üzvlərinin sənədlərində bir sıra çatışmamazlıqlarla yanaşı, sənədlərin tərtibində fərqlilik özünü göstərir. Bu çatışmamazlığı və fərqliliyi aradan qaldırmaq üçün bir sıra məsələlərdə nümunələrin verilməsi məqsədə müvafiqdir.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində pedaqoji təcrübə zamanı tələbələr adətən metodika, pedaqogika və psixologiya üzrə gördükləri işləri sənədləşdirirlər. İlk sənəd təcrübəçi tələbənin gündəliyidir. Təcrübəçi gündəliyini pedaqoji təcrübəyə həsr olunmuş ilk konfransdan başlamaqla yazır. Konfransın gedişi gündəliyinin ilk səhifəsində yer alır. Növbəti günü isə məktəbdə davam etdirir. Təcrübəçinin gündəliyi təcrübənin yekunu olaraq təşkil edilmiş konfransı qeyd etməklə başa çatır. Məktəbdə gündəliklə yanaşı, bir sıra sənədləri tərtib etməyə başlayır. Dərs bölgüsündən sonra təcrübəçi təlim prosesinin planlaşdırılmasını həyata keçirmək üçün sınaq və zaçot dərslərinin gündəlik-cari planlaşdırmasını tərtib etməyə başlayır. Planlaşdırma fənn müəlliminin və metodist rəhbərin birbaşa rəhbərliyi altında, onların metodiki tövsiyələri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Psixologiyaya aid olan məsələləri isə arıyca sənəd şəklində tərtib edirlər.

2.1. Metodika üzrə nümunələr

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Tarix və Coğrafiya fakültəsinin Coğrafiya bölməsinin əyani şöbəsinin Coğrafiya müəllimliyi ixtisasının IV kurs 403-cü qrup tələbəsi İsmayılova Afət Həsən qızının Səbail rayonu 190 №-li orta məktəbinin 6 b sinfində 8 aprel 2012 – ci il tarixində “Külək” mövzusunda keçdiyi sınaq dərsinin

İ C M A L I

(Cari planlaşdırma-nümunə)

MÖVZU:- Külək

STANDART:-2.1.3. Hava üzərində müşahidələr aparır, nəticələrini təqdim edir.

İNTEQRASIYA:-Fizika:-2.2.1. Təbiətdəki əlaqəli sistemləri və qarşılıqlı təsirləri fərqləndirir.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ:- 1. Küləyin növlərini sadalayır.

2. Küləklərin əmələ gəlmə səbəbini xarakterizə edir.

3. Küləyin əhəmiyyətinin izah edir.

DƏRSİN TİPİ: Yeni bilik və yeni bacarıq verən dərslər.

TƏLİM ÜSULU: Venn diaqramı, frontal sorğu, müzakirə.

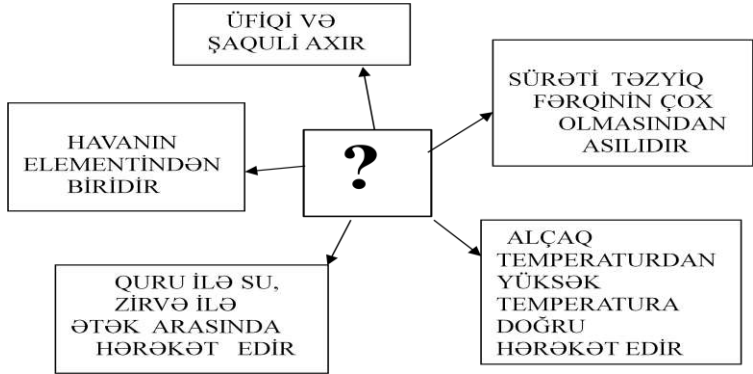
İŞ ÜSULU: Kollektiv və cütlərlə iş.

TƏCHİZAT: Dərslük, dəftər, yarımkürələrin fiziki xəritəsi və dünyanın iqlim xəritəsi, kompas, barometr-aneroid, termometr.

DƏRSİN GEDİŞİ

1. Nizam-intizamın bərpası və dərsə davamiyyətin yoxlanılması.

2. MOTİVASİYA:

3. TƏDQIQATIN TƏŞKİLİ: Şagirdlər qruplara bölünür və qruplar öz aralarında üzvlərindən birini lider seçir, qrupa rəmzi coğrafi ad verirlər. Coğrafi adlar və qrupların qiymətləndirilmə meyarları müəllim tərəfindən lövhədə çəkilən cədvəldə qeyd edilir. Qruplar onlara təqdim edilmiş motivasiyada sxemdəki sözlərin köməyi ilə müzakirə ediləcək problemin mahiyyətini müəyyənləşdirirlər, sonra problemin həlli üçün öz fərziyyələrini irəli sürürlər, onların söylədikləri fikirlər lövhədə qeyd edilir. Qruplara tapşırıqlar və tapşırığın yerinə yetirilmə planı paylanır.

I qrup. Tapşırıq:-Yer səthində havanın üfqi və şaquli istiqamətdə hərəkət etməsini araşdırın!

Plan:- 1.Yer səthinin qeyri-bərabər qızmasının səbəbini araşdırın.

2. Dərslikdən şəkil 44-ü təhlil edin!

3. Hündür binalar küləyin istiqamətini dəyişir, bəs küləyin istiqamətini hansı təbii amilə görə təyin etmək olar?

4. “Evini yel ağzında tikmə!” atalar sözlərinin mənasını izah edin!

II qrup. Tapşırıq:- Müxtəlif küləklərin əraziyə daxil olması zamanı hava şəraitinin necə dəyişdiyini araşdırın!

Plan:-1. “Hakim küləklər” anlayışını təhlil edin!

2. Dərslikdə şəkil 45-i təhlil edin.

3. Dərslikdə şəkil 46-da hansı istiqamətlərdə ən çox və ən az əsən küləkləri müəyyən edin.

4. Küləklərin kənd təsərrüfatı üçün əhəmiyyətini və zərərli cəhətlərini araşdırın!

III Qrup. Tapşırıq:-Nə üçün quru və su üzərində hava mübadiləsinin baş verdiyini araşdırın!

Plan:-1. Əsmə müddətinə görə küləklərin fərqli olmasının səbəblərini araşdırın.

2. Gündüz və gecə brizi Xəzər dənizi ilə Bakı şəhəri arasında baş verirmi? Səbəbini izah edin!

3. Dərslikdə şəkil 47-ni təhlil edin.

4. Küləklər insanlarda xarakter aşılaya bilirmi, bilirsə insanda nə kimi xarakter formalaşır?

IV Qrup. Tapşırıq:-Küləklər dağıdıcı, yoxsa yaradıcı təbiət hadisəsidir?

Plan:-1. Musson və passat küləklərini müqayisə edin.

2. Xəritə üzrə müəyyən edin:-hansı ölkələrdə mussonlar, hansı ölkələrdə isə passat küləkləri əsir?
3. Birtkilərin çoxalmasında küləklərin nə kimi rolunun olmasını araşdırın.
4. Ölkəmizin hansı ərazilərində küləklər dağıdıcı qüvvəyə malik olur? Bunun səbəbini araşdırın.

4. TƏDQİQATIN APARILMASI: Qruplara tapşırığın icrası üçün 20 dəqiqə vaxtın ayrıldığı elan olunur və dərslikdən, divar xəritəsindən, atlasdan müstəqil istifadə etmələri tapşırılır. Hər bir qrupun lideri tapşırığın planını qrup üzvləri arasında bölür. Şagirdlər əvvəlcə dərslikdəki mətni oxuyurlar. Sonra hər biri ona verilmiş planın bəndini icra etməyə başlayır. Müəllim qruplara növbə ilə yanaşaraq işin icrasına nəzarət edir. Qruplarda iş zamanı yaranan mübahisələri şagirdlər özləri həll etməlidir. Müəllim elmi mübahisələrə qarışmır, sadəcə nəzarət edir ki, şagirdlər özləri kimin düzgün söylədiyini araşdırsınlar. Əgər qruplarda hansısa şagird müəllimdən kömək istəyirsə, müəllim sualın cavabını söyləmir. Kömək üçün istiqamətverici suallar verərək şagirdi unuduğu məsələlərə yönəldir. Qruplara verilmiş vaxt tamam olandan sonra qrup liderləri tapşırığı, planı və qrup üzvlərinin işini alıb lövhənin önünə çıxırlar. Hər bir liderin çıxışı üçün ayrılmış vaxt elan edilir və şagirdlər bu reqlamentə əməl edirlər. Qrupların qiymətləri lövhədə çəkilmiş cədvəldə qeyd edilərək meyarlar üzrə aparılır (nümunə).

Eyni vaxtda təqdimat üçün bir qrupun bütün üzvləri çıxış edə bilər. Qrupun lideri izahat verdikcə, digər şagird coğrafi obyektləri xəritədə göstərir. Başqa bir şagird təqdimata uyğun lövhədə sxem çəkə bilər və s.

MEYARLAR	I qrup "Zirvə"	II qrup "Xəzər"	III qrup "Dalğa"	IV qrup "Kür"
1.İntizam	5	3	4	5
2.Nəzəri bilik	4	4	5	5
3.Xəritə biliyi	5	3	4	5
4.Müşahidə	4	3	4	5
5.Təhlil etmə	4	3	3	5
6.Nəticənin çıxarılması	4	3	3	5
7.İşin tamlığı	5	3	3	5
Ümumi bal	31	22	26	35

5. MƏLUMATIN MÜBADİLƏSİ: Qrup liderləri növbə ilə qrupun işini sinfə təqdim edirlər. Liderlərin çıxışına müəllim müdaxilə etmir, əgər səhv vaxsa, gizlincə qeydlərini edir. Müəllim şagirdlərə çıxışları ərafəsində heç bir göstəriş vermir. Sadəcə qrupların çıxışlarını dinləyir. Liderlərin çıxışlarından sonra müəllim bir-bir qrupların nöqsanlarını göstərməklə, lövhədəki cədvəldə verilmiş qiymət meyarlarına əsasən qiymətləndirmə aparır.

6. MƏLUMATIN MÜZAKİRƏSİ: Mövzu bütöv sinfin müzakirəsinə verilir. Müəllimin verdiyi suallara əsasən şagirdlər konkret cavablar verirlər. Şagirdlərin başa düşmədiyi və yaxşı anlaya bilmədikləri prosesləri şagirdlərə izah edir. Sonra sinif şəraitində müşahidə təşkil edilir.

Hər qrupdan bir şagird müşahidə aparmaq üçün dəvət edilir.

Müşahidə

a) Müəllimin göstərişi ilə şagirdlərdən biri kompasla sinfin cəhətini təyin edir. Açıq pəncərədən səmaya baxaraq buludların hərəkət istiqamətini təyin edir. Bundan sonra məhəldə küləyin hansı istiqamətdə əsdiyini söyləyir.

b) İkinci şagird sinifdə, koridorda və pəncərədən bayırda olan havanın temperaturunu termometrlə ölçür və temperatur fərqi müqayisə edir. Pəncərə və qapı açıq olarsa eyni vaxta hansı istiqamətlərdə sinfə külək daxil ola bilmə ehtimalını irəli sürür.

c) Üçüncü şagird sinifdə, koridorda və açıq pəncərədən bayırda havanın təzyiqini barometr-anerodla ölçür. Təzyiq fərqlərinin olub-olmamasını araşdırır.

d) Dördüncü şagird qapını açır, cəhətə əsasən koridordan sinfə hansı istiqamətdə küləyin əsdiyini təyin edir. Sonra qapını örtüb pəncərəni açır. Açıq pəncərədən sinfə hansı istiqamətdə hava axınının daxil olmasını müəyyən edərək səbəblərini izah edir.

7. NƏTİCƏLƏRİN ÇIXARILMASI (FƏRZİY-YƏLƏRİN TUTUŞDURULMASI) : Şagirdlər aparılmış müşahidələrə və yerinə yetirilmiş tapşırıqlara əsasən əldə etdikləri nəticələri ilə əvvəlcədən irəli sürdükləri fərziyələri tutuşdururlar. Hansı qrupun fərziyyəsinin doğru olduğunu müəyyənləşdirirlər. Yanlış fərziyələr irəli sürmüş qruplar hansı sahələrdə yaxşı düşünmədiklərini və

ya tələsik qərar verdiklərini dərk edirlər. Necə mühakimə yürütmək lazım olması barədə özləri üçün nəticə çıxarırlar.

8. YARADICI (SƏMƏRƏLİ) TƏTBİQETMƏ:

Qruplar küləyə aid mahnılardan parçalar ifa edir, tapmacalar söyləyir, nağıllar yada salır, şerlər oxuyur, atalar sözləri yazırlar. Küləyin dağıdıcı və yaradıcı olması barədə “ESSE” tərtib edirlər.

9. REFLEKSIYA:

Şagirdlər tədqiqatları nəticəsində bu gün nə kimi yeni elmi biliyi aldıklarını və hansı bacarıqlara yiyələndiklərini qeyd edirlər.

10. ŞAGİRDLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ:

Qrupların qiymətləri jurnala yazılır. Lakin fənn müəllimi iki variantda mətnə müvafiq olaraq 10 test hazırlayır və dərsin yekununda şagirdlər testləri cavablandırır və qiymətləri jurnala yazılır. Formativ qiymət cədvəldəki kimi səviyyələrlə yazılır:

Meyarlar	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Sadalayır Xarakterini, əhəmiyyətini izah edir	Səhv sadalayır, Xarakterii, əhəmiyyətini bilmir	Sadalayır, Xarakterini səhv salır, Əhəmiyyətini izah etmir	Sadalayır, Xarakterini fərqləndirir, Əhəmiyyətini səhv izah edir	Sadalayır, Xarakterini fərqləndirir, Əhəmiyyətini izah edir

Metodist rəhbər:
Fənn müəllimi:
Təcrübəçi tələbə:

b/m.D.Əfəndiyeva
R.Y. Hüseynova
A.H.İsmayılova

2.1.1. PROTOKOL № 1.

(nümunəvi sınaq dərsi üçün)

ADPU-nun Tarix və Coğrafiya fakültəsinin Coğrafiya bölməsinin əyani şöbəsinin Coğrafiya müəllimliyi ixtisasının IV kurs 401-ci qrup tələbələrinin Bakı şəhəri, Səbail rayonunun 132-134 sayılı təhsil kompleksində pedaqoji təcrübədə aparılmış sınaq dərslərinin müzakirəsinə həsr olunmuş iclas keçirilir.

İştirak edirlər: - 12 nəfər təcrübəçi tələbə, metodist rəhbər, fənn müəllimi.

Gündəlik məsələ:-Təcrübəçi tələbə İsmayılova Afət Həsən qızının Səbail rayonu 132-134 sayılı təhsil kompleksinin 6 b sinfində 8 aprel 2012–ci il tarixində “Külək” mövzusunda keçdiyi sınaq dərslərinin müzakirəsi.

Eşidildi: -Metodist rəhbər b/m.D.Əfəndiyeva bildirdi ki, təcrübəçi tələbə A.H.İsmayılovanın sınaq dərsləri dinlənilmişdir və sizin müzakirənizə çıxarılmışdır. Dərs barədə fikirlərinizi bildirin.

Çıxışlar: Fənn müəllimi R.Y.Hüseynova qeyd etdi ki, təcrübəçi tələbə mövzusunun adını alarkən əvvəlcədən proqramın tələblərini lazımı səviyyədə öyrənmişdi. Mövzu barədə fənn müəlliminin metodiki göstərişlərini də nəzərə almışdı. Dərsini planlaşdırarkən ona verilmiş metodiki tövsiyələrdən lazımı səviyyədə istifadə etmişdi. Mövzunu müstəqil mənimsətməyi hazır-

ladığı tapşırıqlar sisteminin köməyi ilə həyata keçirə bildi.

1. Təcrübəçi tələbə T.İ.Məmmədov qeyd etdi ki, sınaq dərsi şagirdlərin fəallığı ilə diqqəti cəlb edirdi. Şagirdlər arasında əməkdaşlıq komanda şəklində işləmələrinə situmul verdi. Tapşırıqların icrası zamanı göstərilmiş təchizat lazımı nəticəni əldə etməyə şərait yaratdı.

2. Təcrübəçi tələbə N.R.Əliyeva qeyd etdi ki, şagirdlərin qrup və ya kollektiv işləməsi elə operativ həyata keçirildi ki, vaxt itkisi olmadı. Dərs planlaşdırılmış qaydada vaxtında başa çatdı.

Metodist rəhbər b/m.D.Əfəndiyeva dərs barədə bildir ki, mövzunun didaktik məqsədi və dərsin tipi düzgün təyin edilmişdir. Mötivasiya üçün sxemdəki sözlər mövzunu açmağa imkan verdi. Tapşırıqlar şagirdlərin yaş və bilik səviyələrinə uyğun tərtib edilmişdi. Sınıf şagirdlərin ixtiyarına verilmişdi.

Qərar: Yuxarıda qeyd edilən keyfiyyətləri nəzərə alaraq təcrübəçi tələbə A.H.İsmayılovanın sınaq dərsi 5 (əla) qiymətləndirilsin.

Sədr:

B/m. D.Əfəndiyeva

Katib:

M.Ə.Əliyeva

2.1.2. Zaçot dærsinin planı (nümunə)

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Tarix və Coğrafiya fakültəsinin Coğrafiya ixtisası, əyani Őb-sinin IV kurs 403-c qrup tələbəsi liyev Elçin Allah-verdi oğlunun Səbail rayonu 190 N-li orta məktəbinin 9 a sinfində 20 aprel 2012–ci il tarixində “Őrqi Asiya lkləri. Yaponiya v Cənubi Koreya” mövzusunda keçdiyi zaçot dærsinin

PLAN I

MÖVZU: Őrqi Asiya lkləri. Yaponiya v Cənubi Koreya.

STANDART: 3.2.1. lklərin inkiŐafını tarixi-coğrafi baxımdan təhlil edir.

3.2.2. Tarixi-coğrafi regionları, ölkələri kontur xəritədə qeyd edir.

İNTEQRASIYA: Biologiya:- 4.2.1. Regional ekoloji problemlərlə baėlı mŐahidlərini mumilŐdirib, təqdimatlar hazırlayır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ: 1.Regionun inkiŐaf xsusiytlrini sadalayır.

2. lkləri xəritədə göstərir və inkiŐaf xsusiytlrin görə müqayisə edir.

3. Hər bir ölkənin Azərbaycanla müasir əlaqələrinin izah edir.

DƏRSİN TİPİ: Kombinə edilmiŐ (mürəkkəb) dərs.

TƏLİM ÜSULU: Venn diaqramı, semantik əlamətlərin təhlili, frontal sorğu.

İŞ ÜSULU: qrup iş və fərdi iş.

TƏCHİZAT: Dərslik, dəftər, paylama materialı, test, atlas, dünyanın siyasi xəritəsi, komputer, kontur xəritə.

DƏRSİN GEDİŞİ

1. Nizam-intizamın bərpası və dərəcə davamiyyətin yoxlanılması.

2. **MOTİVASİYA:** Sizin fikrinizcə Şərqi Asiya regionunun dünyanın rəqabət mərkəzinə çevrilməsinin hansı real səbəbləri mövcuddur?

3. **TƏDQIQATIN TƏŞKİLİ:** Şagirdlər 5 qrupa bölünür. Hər bir qrupa tapşırıq və plan verilir.

I qrup. Tapşırıq:-Yaponiyanın inkişaf xüsusiyyətlərinin səbəblərini araşdırın.

Plan:-1.Yaponiyanın regiondakı ölkələrdən fərqi nədir?

2. Yaponiyanın dünyanın üç rəqabət mərkəzindən birinə çevrilməsinin səbəblərini araşdırın.

3.Yaponiyada zəlzələ baş verdikdə əhali yüksək təmkin nümayiş etdirdi. Bunun səbəbini izah edin.

4. Yaponiya ilə ölkəmizin arasındakı əlaqələrin hansı perspektivləri ola bilər?

II Qrup. Tapşırıq:-Cənubi Koreya Respublikasının fərqli xüsusiyyətlərini araşdırın!

Plan:-1. Qonşu olmalarına baxmayaraq, Cənubi Koreya Yaponiya ilə eyni inkişaf səviyyəsinə çatmayıb. Səbəbini izah edin.

2. Niyə Şimali və Cənubi Koreya dövlətləri birləşə bilmirlər?

3. Şimali və Cənubi Koreya dövlətləri birləşsələr regionda nə kimi dəyişikliklər gözlənilər?

4. Müstəqil Azərbaycanla Cənubi Koreyanın arasındakı əlaqələri hansı istiqamətlərdə genişləndirmək olar?

III Qrup. Tapşırıq:-Koreya Xalq Demokratik Respublikasının müasir vəziyyəti ölkənin mənafeyinə xidmət edib-etmədiyini araşdırın!

Plan:-1. KXDR-in həyatında Rusiyanın rolunu təhlil edin!

2. Şimali və Cənubi Koreya dövlətləri arasındakı rəqabətin səbəbini araşdırın!

3. Sizin fikrinizcə KXDR doğurdanmı demokratik ölkədir?

4. KXDR-in dünyadakı rolunu araşdırın.

IV Qrup. Tapşırıq:- Çinin iqtisadi inkişafının müasir dünyada qısqançlıqla qarşılanmasının səbəblərini araşdırın!

Plan:-1. Hal-hazırda Çinin iqtisadiyyatının müasir səviyyəsi nəyin sayəsində əldə edilə bilmişdir?

2. Ölkəmizlə Çin iqtisadiyyatı arasındakı oxşar və fərqli cəhətlər təhlil edin!

3. Çin həsəd aparılacaq bir ölkədirmi, nə üçün?

4. Çin yüksək inkişafa malikdir. Buna baxmayaraq əhali arasında toqquşmaların baş verdiyinin səbəbini təhlil edin!

V Qrup. Tapşırıq:- Tayvanın tam müstəqil dövlət ola bilməməsinin səbəblərini araşdırın!

Plan:-1. Tayvan adasının hansı səbəblərdən Çinin tərkibindən çıxdığını araşdırın.

2. Tayvanla ölkəmiz arasında hansı əlaqələr mövcuddur?

3. Tayvan hansı ölkələr qrupuna daxildir? (Ölkələrin tipologiyasına görə araşdırın).

4. Tayvan hansı beynəlxalq təşkilatların üzvüdür? Üzv deyilsə, səbəblərini araşdırın.

4. TƏDQIQATIN APARILMASI: Qruplar dərslərdən, müxtəlif tədris xəritələrindən, atlasdan, komputerdən istifadə edərək tapşırığı icra edirlər.

5. MƏLUMATIN MÜBADİLƏSİ: Qrup nümayəndələri qrupun işini sinfə təqdim edirlər.

6. MƏLUMATIN MÜZAKİRƏSİ: Frontal sorğu ilə mövzu bütövlükdə şagirdlərin müzakirəsinə verilir.

7. NƏTİCƏLƏRİN ÇIXARILMASI (FƏRZİYYƏLƏRİN TUTUŞDURULMASI): Fərziyyələr müzakirə edilir və müəllim nöqsanlara düzəliş verir. Lazım olan elmi məlumatları şagirdlərin diqqətinə çatırır.

8. YARADICI (SƏMƏRƏLİ) TƏTBİQETMƏ: Qruplar tədqiq etdikləri ölkə haqqında “ESSE” yazırlar.

9. REFLEKSİYA: Şagirdlər yeni mövzunun öyrənilməsi prosesində əvvəlki mənimsədiklərinə daha hansı bilik və bacarığın əlavə olunmasının hesabətini verirlər. Bu gün nəyi öyrəndik, sualını verməklə, eyni zamanda da cavablandırırırlar.

10. ŞAĞIRDLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏ-

Sİ: Müəllim tərəfindən təqdim olunmuş test tapşırıqları şagirdlər tərəfindən icra edilir, müəllim və ya şagird qrupları tərəfindən yoxlanır və qiymətləndirilir.

Metodist rəhbər:	N.İ.Zamanova
Fənn müəllimi:	S.Ə.Səmədova
Təcrübəçi tələbə:	E.A.Əliyev

2.1.3. Zaçot dərşinə verilmiş metodist rəyi

(nümünə)

Zaçot dərşin müasir tələblərə uyğun planlaşdırılmışdır və planlaşdırıldığı kimi də həyata keçirildi. Təcrübəçi mövzunun təlim nəticələrini və dərşin tipini düzgün müəyyən etmişdir. Seçilmiş təlim metodları və iş üsulları mövzunun şagirdlər tərəfindən müstəqil mənimsənilməsinə əlverişli mühit yarada bildi. Şagirdlərin istifadəsinə verilmiş təchizat tapşırıqların yerinə yetirilməsinə imkan verdi. Motivasiya mövzunun məğzinə diqqətini yönəlməsinə və onun şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilməsinə şərait yaratdı. Tapşırıqlar, planlar mövzunun xarakterik xüsusiyyətlərinin açılmasına və şagirdlərin dərkətmə qabiliyyətinin inkişafına situmul verdi. Tədqiqat düzgün təşkil edildi. Qruplarda birləşdirilmiş şagirdlər bilik səviyyələrinə görə fərqli olsalar da, iş zamanı aralarında əməkdaşlıq yaranmışdı. Qruplar işləyərkən təcrübəçi bələdçi rolunu nümünəvi şəkildə oynadı. Təcrübəçinin sinifdə manevrləri, səs tonu təlim prosesinin

axarına xələl gətirmirdi. Məlumatın mübadiləsi, müzakirəsi lazımı səviyyədə aparıldı. Test tapşırıqları şagirdlərin bilik və yaş səviyyəsinə uyğun tərtib edilmişdi. Qiymətləndirmə obyektiv aparıldı. Bu keyfiyyətlərə görə zaçot dərsi “Əla” qiymətləndirilir.

Metodist rəhbər:

V.Tağiyeva

2.1.4. Dərs cədvəli (nümunə)

Dərs/gün	I gün	II gün	III gün	IV gün	V gün	VI gün
I dərs						
II dərs		6 b				
III dərs						
IV dərs						
V dərs					6 b	
VI dərs						

2.1.5. Zəng cədvəli (nümunə)

I növbə		
Saat	Başlanır	Qurtarır
1	8-00	9-15
2	9-20	10-15
3	10-10	10-55
4	11-10	11-55
5	12-00	12-45
6	12-50	13-35

II növbə		
Saat	Başlanır	Qurtarır
1	13-20	14-05
2	14-10	14-55
3	15-05	15-50
4	15-55	16-40
5	16-45	17-30
6	17-35	18-20

2.1.6. Müxtəlif metodların tətbiqi zamanı qiymət meyarlarının seçilməsi (nümunə)

Təcrübəçi tələbələr təlim metodlarını tətbiq edərkən şagirdlərin qiymətləndirilməsi prosesində cətinliklərlə qarşılaşırlar. Çünki hər metodun özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Bu səbəbdən də şagirdlər müxtəlif istiqamətlərdə işlərə cəlb edilərkən seçilmiş qiymət meyarları da fərqli xarakter daşıyır. Qiymət meyarlarının seçilməsi metodun mahiyyətindən, təlimin didaktik məqsədindən asılı olaraq dəyişir.

Bu göstərilənləri nəzərə alaraq müxtəlif interaktiv təlim metodlarının coğrafiya dərslərinə tətbiqi prosesində formativ qiymətləndirmə zamanı (5 ballıq sistemə əsasən) seçilmiş meyarların nümunələri aşağıdakı cədvəllərdə verilmişdir.

“Klastr”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Elmilik	4
2.	Mövzununun əhatəliliyi	3
3.	Anlayışın istiqamətləndirmə şaxələrinin düzgün seçilməsi	4
4.	Şaxələrdə biliyin ardıcılığının verilməsi	4
5.	Xəritə biliyi	3
6.	Ümumi ball	18

“Venn diaqramı”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Müqayisə edilən obyektlərin düzgün seçilməsi	5
2.	Müqayisənin elmiliyi	4
3.	Oxşar elementlərin düzgün seçilməsi	4
4.	Fərqli elementlərin düzgün seçilməsi	3
5.	Fərqləndirmənin tamlığı	4
6.	Ümumi ball	20

“Bibö”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Elmi biliyin düzgün ifadə edilməsi	4
2.	Mənimsənilmiş biliyin müəyyən edilməsi	5
3.	Fikrin elmi şəkildə ifadə etmək qabiliyyəti	4
4.	Şagirdin elmi düşüncəsi	3
5.	Bildiyi və yeni öyrəndiyi biliyi seçmə bacarığı	4
6.	Ümumi ball	20

“İstiqamətləndirilmiş mühazirə”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Mövzunu araşdırmaq bacarığı	4
2.	Müqayisənin elmiliyi	4
3.	Düşüncənin əhatəliyi	3
4.	Yeni ideyaların irəli sürülməsi	3
5.	Nəticələri analiz etmə bacarığı	3
6.	Ümumi ball	17

“Insert”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Mənimsənilmiş biliyi təhlil etmə bacarığı	5
2.	İfadələrin elmiliyi	5
3.	Yeni biliyi seçmə bacarığı	4
4.	Biliyindəki nöqsanı düzəltmə qabiliyyəti	5
5.	Öyrənmək istədiyi biliyin elmi əhəmiyyəti	4
6.	Ümumi ball	23

“Karusel strategiyası”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Operativ işləmək bacarığı	5
2.	Elmlik	4
3.	Mövzunun mahiyyətinin açılması	4
4.	Müqayisənin düzgün aparılması	5
5.	Fərdlər və ya qruplar arasında əməkdaşlıq	5
6.	Ümumi ball	23

“Semantik əlamətlərin təhlili”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Fərdi işləmək bacarığı	4
2.	Semantik əlaqətlərin düzgün seçilməsi	3
3.	Təhlilin elmiliyi	3
4.	Mövzunun mənimsənilmə dərəcəsi	3
5.	İşin tamlığı	3
6.	Ümumi ball	16

“Ziqzaq”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Kollektiv işləmək bacarığı	5
2.	Fikrin elmi ardıcılığı	4
3.	Elmi mətn tərtib etmək bacarığı	5
4.	Coğrafi təsvirin əhatəliliyi	5
5.	Yeni fikir söyləmək bacarığı	4
6.	Ümumi ball	23

“Layihələrin hazırlanması”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	İşin düzgün planlaşdırılması bacarığı	5
2.	Planın əhatə olunması	5
3.	İKT-dən istifadə bacarığı	5
4.	Biliyin həyata tətbiqi bacarığı	5
5.	Yeni ideyalar vermək bacarığı	5
6.	Ümumi ball	25

“Konfrans dərs”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Hadisələrə münasibət bildirmək bacarığı	4
2.	İKT-dən istifadə etmək və informasiya əldə etmək bacarığı	4
3.	Sərbəst fikir söyləmək bacarığı	3
4.	Mövcud hadisələri qiymətləndirmək bacarığı	3
5.	Praqnozlaşdırma və təklif vermə bacarığı	4
6.	Ümumi ball	18

“Rollu oyun”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Hadisələri vətəndaş mövqeyindən qiymətləndirmə bacarığı	5
2.	Ssenari tərtib etmə bacarığı	5
3.	Artistlik qabiliyyəti	5
4.	Təqdim edilmiş hadisənin gerçəkliyi əks etməsi	5
5.	Yaradıcılıq qabiliyyəti	5
6.	Ümumi ball	25

“Mühazirə”

Nö	Meyarlar	Ball
1.	Natiqlik qabiliyyəti	5
2.	Hesabatı hazırlamaq bacarığı	4
3.	Real hadisələrin düzgün qiymətləndirilməsi	3
4.	İşin təqdimatının tərbiyəvi əhəmiyyəti	4
5.	İKT-dən istifadə və proqnozlaşdırma bacarığı	3
6.	Ümumi ball	19

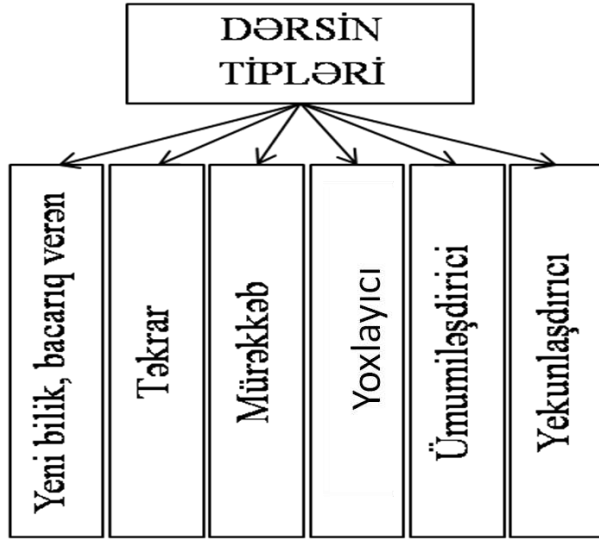
Verilmiş qiymət meyarlarından aydın olur ki, təlim zamanı şagirdlər yalnız biliyinə görə deyil, həm də bacarıqlarına görə müxtəlif asbəklərdə qiymətləndirilirlər. Yəni şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar bilikləri ilə yanaşı onların qabiliyyəti, fikir söyləmək, ideya irəli sürmək, hadisələri qiymətləndirmək, təkliflər vermək bacarığı və görülən işin tərbiyəvi əhəmiyyəti nəzərə alınır. Yuxarıda göstərilən nümunələrdən əlavə, istənilən fənn müəllimi və ya təcrübəçilər dərsinin didaktiv məqsədindən

asılı olaraq meyarları dəyişə bilər. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, müəllim işi tapşırırkən şagirdləri hansı meyarlarla qiymətləndirəcəyini əvvəlcədən bəyan etsin. Qiymət meyarlarının şagirdlərə təqdim edilməsi onların işinin istiqamətverici stimuluna çevrilir. Şagirdlər də işi yerinə yetirərkən diqqət edəcəkləri məsələləri dəqiqləşdirə bilərlər. Verilmiş meyarlara əsasən yalnız fənn müəllimləri deyil, istənilən şəxslər:- valideynlər, məktəb müəllimləri, dərsi dinləyənlər, hətta şagirdlər də öz yoldaşlarının təqdim olunmuş işlərini qiymətləndirə bilərlər.

2.1.7. Dərs tipləri

Müəllimlərin müsabiqəsi zamanı təqdim olunmuş dərslərin gedişinə nəzər saldıqda, ilk gözə çarpan dərs tiplərinin adlarının düzgün yazılmamasıdır. Qəribə olsa da bəzi metodistlər “dərsin tiplərini müəyyən etmək çox çətinidir” deyərək, fənn müəllimlərini qorxudurlar. Əslində dərsin tiplərinin adlarını bildikdən sonra, istənilən mövzunun mətninə diqqət etməklə, dərsin tipini asanlıqla müəyyən etmək olar. Bunun üçün yeni mövzunun mətnini diqqətlə oxumaq lazımdır. Əgər mətnin məzmunu şagirdlərə yeni biliyin və bacarığın verilməsini tələb edirsə, onda dərsin tipi:-“yeni bilik və bacarıq verən dərs” olacaqdır.

Mətnin tərkibindəki bəzi məsələlər əvvəlki mövzularda şagirdlər tərəfindən mənimsənilmişdir, yeni

mətnin məzmununa daha dərin və yeni biliklər əlavə edilmişdirsə, bu zaman dərs tipi “mürəkkəb və ya kombinə olunmuş” adlanır. Yəni şagirdlər həm mənimsədikləri bəzi məsələləri təkrar edəcək və yeni məsələləri isə əlavə olaraq öyrənəcəklər.

Yeni mövzunun məni əvvəl mənimsənilmiş mövzulardakı məsələləri əhatə edirsə, belə dərs “təkrar dərs” tipi adlanır.

Mənimsənilmiş biliyin yoxlanılıb qiymətləndirilməsi zamanı dərsin tipi “yoxlayıcı” olur.

Bir-biri ilə əlaqəli mövzuların tədrisindən sonrakı dərs “ümumiləşdirici” dərs adlanır. Bu dərsdə mənimsənilmiş bilik və bacarıqlar ümumiləşdirilir və onların arasındakı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi prosesi həyata keçirilir.

Bölmənin-tədris vahidinin sonunda və kursun-tədris ilinin sonunda təşkil edilmiş dərs artıq “yekunlaşdırıcı” dərs olacaqdır. Bu zaman fənn müəllimləri tədris vahidini və ya kursun sonunda mənimsənilmiş bütün mövzuları yekunlaşdırmaq üçün təlim prosesini təşkil edir. Şagirdlərə verilmiş bütün tapşırıqlar əvvəlki mövzular tam əhatə edir.

2.1.8. Standartlar üzərində iş

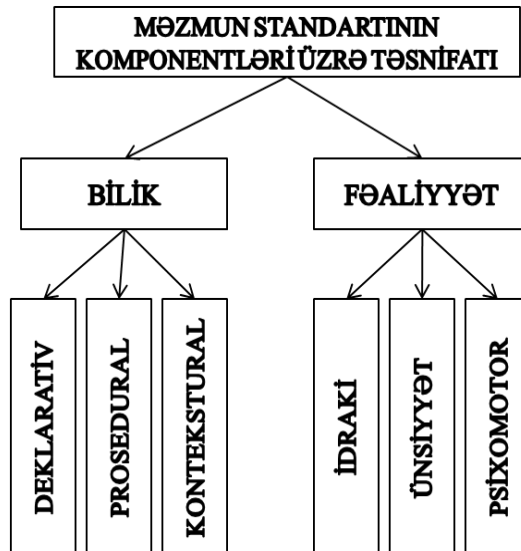
Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənn kurikulumu (VI-XI siniflər), bütün fənn müəllimlərinin stolüstü kitabı olmalıdır. Çünki müəllim hər yeni mövzunun tədrisinin cari planlaşdırılmasını həyata keçirmək üçün mütləq standartlardan istifadə etməlidir. Bunun üçün müəllim bir sıra məsələləri dərinədən öyrənməlidir.

İlk öncə fənn müəllimi fənn kurikulumunun məzmununu bilməlidir. Coğrafiyanın 3 məzmun xəttindən:-coğrafi məkan, təbiət və cəmiyyətdən ibarət olmaqla, hər birinin mahiyyəti haqqında kifayət qədər biliyə malik olmalıdır. Məzmun xətlərinin hər biri standartlardan ibarətdir və ayrıca başlıqlar altında verilmişdir. Hər bir məzmun xətti özlüyündə əsas və alt standartlardan ibarətdir. **Əsas standart** fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə etməklə, sinif və fənlər üzrə summativ qiymətləndirmənin aparılmasını təmin edir. Əsas standartın qarşısında iki

rəqəm yazılmış olur. Birinci rəqəm məzmun xəttini, ikinci rəqəm isə əsas standartın sıra sayını göstərir. (1.2.- yazılmışdırsa, bu rəqəmlər belə oxunur:-birinci məzmun xəttinin, yəni coğrafi məkanın, ikinci əsas standartı). Eyni zamanda əsas standart daha tez seçilsin deyə, həriflər çəp istiqamətdə yazılmışdır. Əsas standart əsasən dəyişməz qalır.

Alt standartlar təlim məqsədlərinin dəqiq müəyən olunması üçün etibarlı zəmin yaradır. Təlim strategiyalarının düzgün seçilməsində mühüm rol oynayır. Təlimdə integrativliyi və təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir. Alt standart daima dəyişir. Alt standartın qarşısında 3 rəqəm yazılmış olur. Məsələn:

1.3.2. –bu alt standart belə oxunur:-birinci məzmun xəttinin üçüncü əsas standartının ikinci alt standartı.

Hər bir standart iki hissədən ibarətdir: -**bilik** və **fəaliyyət**. Standartın bir hissəsi şagirdin alacağı biliyi özündə əks edir, ikinci hissəsi isə şagirdin fəaliyyətini təmin edir. Standartda şagirdin biliyini və fəaliyyətini müəyyən etmək olduqca asandır. Fənn müəllimi təlimin nəticələrini müəyyən edərkən ilk öncə standartı bilik və fəaliyyət hissəsinə ayırmalıdır. Standartın hərəkəti ifadə edən sözləri şagirdin fəaliyyətinin göstəricisidir. Məsələn:

2.1.1. Ərazilərin tektonik quruluşunun və təbii proseslərin ölkələrin iqtisadiyyatında rolunu **izah edir**.

Bu standartda şagirdlər “ərazinin tektonik quruluşunu və təbii proseslərin ölkələrin iqtisadiyyatında rolunu” bilməlidir. Yəni fənn müəllimi tədris prosesini elə planlaşdırmalıdır ki, şagirdləri işin sonunda bu biliyə sahib ola bilsinlər. “İzah edir” isə şagirdin fəaliyyətidir. Yəni şagird mənimsədikləri biliyi izah etməlidir. Müəllim meyarlar yazarkən, şagirdlərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirərkən, məhz bu məsələlərə diqqət etməlidir.

Başqa bir misal:

2.1.5. Quru sularının xüsusiyyətlərinə dair layihələr hazırlayır, təqdim edir.

Bu standartda “Quru sularının xüsusiyyətlərinə dair layihələr hazırlayır” ifadəsi şagirdlərin bilik hissəsidir. “Təqdim edir” ifadəsi isə şagirdlərin fəaliyyət hissəsidir. Bəzi təlimçilər: -standartlardakı feil varsa, həmin söz şagirdlərin fəaliyyətidir” -deyə, fənn müəllimlərini çaşdırırlar. Bizim seçdiyimiz standartdakı “layihələr hazırlayır” ifadəsi ayrılıqda götürdükdə feildir. Lakin cümləni

bütövlükdə ifadə etdikdə:- “Quru sularının xüsusiyyətlərinə dair layihələr hazırlayır” sözləri bütövlükdə şagirdin biliyini bildirir. Standartın “təqdim edir” hissəsi isə şagirdin fəaliyyəti olacaqdır.

“Bilik” və “fəaliyyət” özlüyündə kateqoriyalara bölünür. Yuxarıdakı sxemdə biliyin və fəaliyyətin kateqoriyaları göstərilmişdir.

FƏALİYYƏTİN NÖVLƏRİ	BACARIQLAR
İDRAKI FƏALİYYƏT	Tanımaq, izah etmək, nümunə göstərmək, istifadə etmək, müqayisə etmək, dəyərləndirmək.
ÜNSİYYƏT FƏALİYYƏTİ	İzah etmək, təsvir etmək, şərh etmək, reaksiya vermək, təqdim etmək.
PSIXOMOTOR FƏALİYYƏT	Rəqs etmək, qaçmaq, yazmaq, rəsm çəkmək, düzəltmək, quraşdırmaq.

Biliyin və fəaliyyətin kateqoriyalarına aid nümunələr:

Standart:- 1.3.2. Yaşadığı ərazinin planını tərtib edir.

Mövzu: - Məhəllin planını tərtib etmək

Biliyin növləri:

Deklarativ:

Prosedural: - 1. Metrdən istifadə edir.

2. Coğrafi obyektləri seçir.
3. Kompasdan istifadə edir.
4. Planşet tərtib edir və cəhətləndirir.
5. Şərti işarələr və miqyas tərtib edir.

Kontekstual:-

BİLİYİN NÖVLƏRİ	BACARIQLAR
DEKLARATİB BİLİK	Məlumat xarakterlidir, Analizlər, təriflər, faktlar, qanunlar daxildir.
PROSEDURAL BİLİK	Fəaliyyətin icrasına dair prosedural qaydaları əhatə edən biliklərdir.
KONTEKSTUAL BİLİK	Problemin həll edilməsi yolu ilə əldə edilən yeni biliklərdir.

Fəaliyyətin növləri:

İdrakı:

- Psixomotor:** - 1. Coğrafi obyektlər seçir
 2. Cəhəti müəyyənləşdirir
 3. Ölçmə işləri aparır
 4. Plan çəkir

Ünsiyyət: - Çəkdiyi planı təqdim edir.

Tapşırıq:

1. Duruş nöqtəsi seçin!

2. Coğrafi obyektləri seçin!
3. Obyektə qədər olan məsafəni ölçün!
4. Obyektləri cəhətləndirin!
5. Planşet tərtib edin və cəhətləndirin!
6. Duruş nöqtəsini plana köçürün!
7. Obyektləri plana köçürün!

2.1.9. Coğrafiyanın fəaliyyət xətləri

Fəaliyyət xətti məzmun xətlərində əks olunan biliklərin əldə edilməsində şagirdə praktik imkan yaradır. Fənnin məzmun standartları bu fəaliyyət xətləri ilə əlaqəlilik əsasında tətbiq olunur.

Coğrafiya fənninin tədrisində **8 fəaliyyət xətti** əsas götürülür (çox təəssüf ki, müşahidənin coğrafiyanın əsasını təşkil etməsinə baxmayaraq, fəaliyyət xətlərində müşahidə və coğrafi təcrübələr öz əksini tapmamışdır. Eyni zamanda standartlarda müşahidə, təcrübə və ekskursiyaya aid şagird fəaliyyəti göstərilməmişdir):

Problemin həlli-dünyanın siyasi xəritəsində mövcud olan “qaynar nöqtələri”, onların yaranma səbəblərini və həlli yollarını təhlil edir, dünyada və respublikada antropogen landşaftların yayıldığı ərazilərdə yaranan ekoloji problemlərin həlli yollarına dair layihələr hazırlayır, dünyada və respublikada miqrasiya problemlərinin həllinə dair apardıqları araşdırmaların nəticələrini təqdim edir.

Mühakimə yürütmə-Azərbaycanın dünyada və türk dövlətləri arasında mövqeyinin üstün cəhətlərini əsaslandırır, qeyri-ənənəvi (iqlim, kosmik, geotermal, rekreasiya, alternativ və s.) enerji resurslarının istifadə

edilməsinə artan marağın səbəblərini izah edir, ekoloji problemlərin qloballaşması təhlükəsinin reallığını əsaslandırır.

Əməkdaşlıq-ictimaiyyətlə əlaqə-dünya miqyasında Azərbaycan Respublikasının mövqeyini müəyyənləşdirir, ölkələrlə əməkdaşlığa dair məlumatlar toplayır, onların əhəmiyyətini izah edir, yaşadığı ərazidə ekoloji tarazlığı pozan mənbələri müəyyən edir, qruplarda işləyərək ekoloji monitoring keçirir, hər hansı müəssisənin fəaliyyətinə dair özünün sərbəst topladığı məlumatı təqdim edir.

Müqayisə və təhliletmə-xəritə üzərində təbii vilayətlərin müqayisəli təhlilini verir, statistik məlumatlar əsasında ölkələrin təbii ehtiyatlarla təminatını hesablayır və müqayisə edir, dünya əhalisini müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə (din, dil, irq) təhlil edir.

Təbiiqetmə-Xəritə üzərində yaşadığı ərazinin mövqeyini müəyyən edir, onun iri yaşayış məntəqələrdən olan məsafəsini hesablayır, litosfer təvələri anlayışını, onların üfüqi yerdəyişməsini və bunun coğrafi nəticələrini təhlil edib, sxematik təsvir edir, problemlərin həll edilməsi üçün birgə fəaliyyət proqramı hazırlayır, onu hökumət və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının işi ilə əlaqələndirir, layihəni nümayiş etdirir.

Proqnozlaşdırma-Respublikanın Avropa və Asiya qitələri arasında yerləşməsinin müxtəlif sahələrə təsirini proqnozlaşdırır, dağmələgəlmə mərhələlərində materiklərin relyefindəki dəyişikliklərin ardıcılığını izah edir, materiklərin relyefinin gələcək təsvirinə dair proqnozlar verir, respublikanın iqtisadiyyatının inkişaf perspektivlərinə dair proqnozlar verir.

Sistemləşdirmə və təsnifetmə–dünyanın müasir siyasi xəritəsindəki dövlətləri müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırır, materiklərdə yerləşən dağları və düzənlikləri mənşəyinə və yaşına görə qruplaşdırır, müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək ən mühüm xammal və məhsulu idxal–ixrac edən ölkələri qruplaşdırır

Təqdimetmə–Ölkəmizin elm müəssisələrində aparılan tədqiqatların əhəmiyyətinə və əhatə dairəsinə dair topladığı məlumatı təqdim edir, materik və okeanların ekoloji vəziyyətini təhlil edir, ekoloji problemlərin həllinə dair təqdimatlar hazırlayır, informasiya mənbələri əsasında regionların iqtisadi-sosial inkişafına dair topladığı məlumatları təqdim edir.

Müşahidə–Təbii hadisələrin gedişinə müdaxilə etmədən qanunauyğunluqların izlənilməsi, öyrənilməsi müşahidə adlanır. Müşahidə əsasən iki qrupa bölünür:

1. Coğrafiya meydançasında müşahidə–Coğrafiya meydançasında işləmək şagirdlərin təsəvvür dairəsini genişləndirir, biliklərini konkretləşdirir. Şagirdlər praktiki bacarıq və vərdiş qazanırlar. Elmi tədqiqat metodları ilə tanış edilirlər, bu da təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsinə birbaşa təsir edir.

Şagirdlər müntəzəm olaraq müəllimin rəhbərliyi altında meydançada cihazların qeyd etdiyi göstəriciləri yazıb götürürlər. Ayda bir dəfə müşahidənin hesabatını aparır, temperaturun, yağıntının qrafikini, diaqramını qurur, hesablamaları aparır, məhəllin iqlim xəritəsi tərtib edir, külək gülünü çəkirlər və s.

2. Açıq məhəldə müşahidə.-Belə müşahidələr əsasən şagirdlərin yaşadıkları ərazinin təbiətinin və əhalinin təsərrüfat sahəsindəki fəaliyyətinin müşahidəsinə əsaslanır.

Təcrübə-süni şəkildə hadisələrin yaradılması və prosesin müşahidə edilərək qanunauyğunluğun aşkar edilməsi təcrübə adlanır. Məs:-şehin əmələ gəlməsini, suyun donmasını müşahidə etmək və s.

Bilik və fəaliyyətin kateqoriyalarına aid nümunə

Standart:- 2.1.4. Hava üzərində müşahidələr aparır, nəticələrini təqdim edir.

Gözlənilən nəticələr:- 1. Müxtəlif cihazların köməyi ilə havanın tiplərini müəyənləşdirir və göstəriciləri qeyd edir.
2. Müşahidələrin hesabatını hazırlayır.

Mövzu: - Yaşadığınız ərazinin hava şəraitinin öyrənilməsi.

Biliyin kateqoriyaları:

Deklarativ:

Prosedural:-1. Havanın elementlərini ayırmağı və müşahidə aparmağın qaydalarını bilir.

2. Termometr, fülüger, barometr-aneroid, hiqrometr, yağışölçən, neposkofik cihaz, qnomon və s. istifadə üsullarını bilir.

Kontekstual:- Havanın elementləri arasındakı asılılığı dərk edərək öz mülahizələrini irəli sürür.

Fəaliyyətin kateqoriyaları:

İdrakı:

Psixomotor:- 1. Cihazlardan istifadə edərək ölçmə işləri aparır .

2. Statistik göstəriciləri qeyd edir.

3. Göstəriciləri statistik şəkllə salır.

4. Cədvəl, qrafik, diaqram, külək gülü çəkir

Ünsiyyət: - Müşahidələrin hesabatını təqdim edir.

Tapsırıq:

1. Gün ərzində hava üzərində müşahidələr aparın.

2. Cihazların göstəricilərini qəbul edilmiş vaxtlarda qeyd edin.

3. Gün ərzində hakim olan küləyi qeyd edin.

4. Temperaturun amplitudasını hesablayın.

5. Məhəllinizdə hansı hava şəraitinin üstün olduğunu göstərin.

2.1.9. İnteqrasiya və inteqrativlik

Təhsilin məzmununa xüsusi konstruksiya verən fənlərarası və fəndaxili əlaqələr Təhsil Sektorunun inkişaf layihəsi çərçivəsində inteqrativ kurrikulumun mahiyyətini təşkil edir. Təcrübəli müəllimlərin fikrincə inteqrativ təlim bacarığı olmadan hər hansı bir fənnin tədrisində müvəffəqiyyət əldə etmək mümkün deyil. Şagirdlərə dayanaqlı və kompleks şəkildə biliklər vermək, onların dünyagörüşünü genişləndirmək, şagird tərakkürünün inkişafında tədiqatçılığa meyli yaratmaq, qazanılan nəzəri bilikləri praktik olaraq həyata tətbiq etmək və s. bacarıqların formalaşdırılmasında interaktiv kurikulumun

əhəmiyyəti əvəzənməzdir. Cəmiyyətdə və təbiətdə daima inteqrasiya mövcud olmuşdur. Məsələn, hər hansı peşə sahibi müəyyən işin həyata keçirilməsində müxtəlif bacarıqlardan istifadə edir və ya görəcəyi işin digər məsələlərə təsirini müəyyən edə bilər. İnteqrasiya əsasən iki qrupa bölünür:

Fəndaxili inteqrasiya coğrafiya təlimində mühüm didaktik əhəmiyyətə malikdir. Bu inteqrasiya modeli fənni tədris edən müəllimdə bilik və bacarığı əlaqəli və eləcə də ayrılıqda görə bilmək qabiliyyətini tələb edir. Tədris olunan mövzuda fənnin məzmun xəttinə uyğun olaraq tələb olunan bilik və bacarıqlar diqqət mərkəzində saxlanılır. Fəndaxili inteqrasiya fənnin məzmun xəttinə aid təlim nəticələrinin siniflər üzrə dinamik ardıcılıqla təmin edir. Hər hansı məzmun xəttinin tərkibində sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərən təlim nəticələri vahidlik yaradır. Siniflər üzrə bir-birini tamamlayan təlim nəticələri fənn daxilində inteqrasiyanın möhkəmlənməsinə səbəb olur.

Fəndaxili (çox vaxt şaquli inteqrasiya adlandırılır) inteqrasiya təlimin əsas və orta təhsil pilləsi üçün nəzərdə tutulan məzmun xətlərini əhatə edir. Məzmun xətlərinin inteqrasiyası əsasında təqdim olunan ümumiləşdirilmiş bilik və bacarıqlar hər bir təhsil səviyyəsi üçün gözlənilən ümumi təlim nəticələrinin tərkib hissəsidir.

Fəndaxili inteqrasiya mövzuların bir-biri ilə əlaqələndirilməsi deməkdir!

Fənlərarası inteqrasiya (fənlərarası əlaqə) hər hansı bir fənnin səmərəli təşkili baxımından uyğun

fənlərlə əlaqəli təlimini nəzərdə tutur. Bu baxımdan coğrafiya təliminin geniş imkanları vardır. Xüsusi ilə onun tarix, biologiya, fizika, riyaziyyat, ədəbiyyat və sair fənlərlə inteqrativ öyrədilməsi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Coğrafiya üzrə fənlərarası inteqrasiya zamanı aşağıdakı metodik tələblərin didaktik cəhətdən nəzərə alınması tələb edir:

-parallel xətlərə uyğun olan bölmələrin kəşimlərinin təmin edilməsi;

- hər mövzunun (təlim nəticəsinin) təqvim tematik planında yeri;

-şagirdlərin bilik, bacarıq və dünya görüşünün inkişafının təmin edilməsidir.

Yəni coğrafi biliklərin mənimsənilməsi zamanı digər fənlərlə əlaqələndirilməsi olduqca vacibdir. Bu zaman fənlərin vəhdətini şagirdlər daha yaxşı anlaya bilirlər. Fənlərarası inteqrasiya zamanı yalnız səviyyəni nəzərə almaq olduqca vacibdir. (VI sinifdə həyat bilgisinə inteqrasiya yanlış düşüncədir. Coğrafi biliklərin mənimsənilməsi zamanı VI sinifdə hansı fənlər keçilirsə, həmin fənlərə inteqrasiya etmək olar. Aşağı siniflərə inteqrasiya şagirdlərdə geriye atılmış addım kimi nəticə verir.)

İnteqrativlik mövzunun həyatla əlaqələndirilməsi deməkdir. İnteqrativ təlimdə coğrafiya fənni şagirdlərdə:

- sərbəst düşünməyə;
- qruplarda işləməyə;
- müzakirələrdə öz mövqeyini bildirməyə;
- layihələr hazırlamağa;

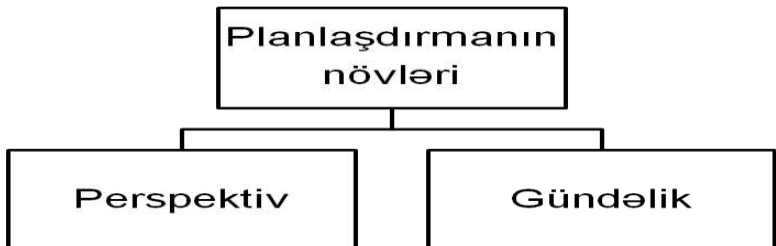
- mövzunun aktuallığını əsaslandırmağa;
- mövzunun əhəmiyyətinə, digər sahələrə tətbiq edilməsinə və s. kimi xüsusiyyətlərinə imkan yaradır.

İnteqrativ kurrikulumda coğrafiya müəlliminin də fəaliyyəti mahiyyət etibarı ilə dəyişir. Müəllim coğrafiya təlimində aşağıdakı xüsusiyyətləri yüksək dərəcədə mənimsəməlidir.

- məsələlərin həllinə kompleks yanaşmaq;
- mövzular arasındakı əlaqələri yaratmaq;
- şagird bacarığının inkişafına diqqət yetirmək;
- şagirdlərə hər hansı mövzuya dair biliklərin sistemli şəkildə artan sırasını müşahidə etmək;
- təlim prosesini qiymətləndirmək və s. bacarıqlar formalaşdırır.

2.1.10. Perspektiv planlaşdırma

Hal-hazırda gündəlik planlaşdırma ənənəvi və fəal təlimin mərhələləri ilə aparılır. Əvvəldə icmal nümunəsi verməklə cari planlaşdırmanın (gündəlik planlaşdırmanın-cari) nümunəsi verilmişdir. (səh.47) Perspektiv və ya illik planlaşdırmanın forması aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Nümunəvi perspektiv planlaşdırma sxemi

Tədris vahidi	Mövzular	Standratlar	İnteqrasiya	Resurslar	Qiymətləndirmə	Saat	Tarix

Planlaşdırma ilə əlaqədar tövsiyələr:

1. Müəllim standartlar qrupuna əlavə standartlar daxil edə bilər. (3 standartdan artıq standart seçmək olmaz. Çünki 45 dəqiqə ərzində seçilmiş bütün standartları reallaşdırmaq mümkün olmaz).

2. Mövzuları dəyişə və ya artırma bilər.

3. İnteqrasiya üçün əlavə imkanlar müəyyən edə bilər.

4. Əlavə resurslar seçə bilər.

5. Mövzular üzrə vaxt bölgüsündə dəyişikliklər edə bilər.

Təlim prosesində fənn müəllimləri aşağıdakıları həyata keçirməlidir:

Pedaqoji prosesin tamlığı-Təlim məqsədləri kompleks (inkışafetdirici, öyrədici, tərbiyəedici) şəkildə həyata keçirilir, real nəticələrlə yekunlaşan müəllim və şagird fəaliyyətini əhatə edir.

Təlimdə bərabər imkanların yaradılması-Bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılır və pedaqoji proses

onların potensial imkanları nəzərə alınmaqla tənzimlənir;

Şagirdyönümlülük-Tədris və təlim işi şagirdlərin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, onların istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilir.

İnkişafyönümlülük-Tədris və təlim işi şagirdlərin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, onların istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilir.

Fəaliyyətin sitimullaşdırılması-Şagirdlərin təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər qeyd olunur və dəyərləndirilir.

Dəstəkləyici mühitin yaradılması-Pedaqoji proses münasib maddi-texniki baza əsasında və sağlam mənəvi-psixoloji mühitdə təşkil edilir.

2.2. Pedaqogika üzrə nümunələr

Hər bir təcrübəçi tələbənin pedaqogika üzrə iş planı olmalıdır. Bu planı pedaqoq rəhbər verir və tələbələr təcrübə müddətində işlərini həmin plan üzrə yerinə yetirməyə məsuldurlar:

- Plan:**
1. Məktəbin ünvanı
 2. Məktəb haqqında ümumi məlumat
 3. Məktəbin rəhbər işçiləri haqqında məlumat
 4. Zəng cədvəli
 5. Pedaqoji təcrübə rəhbərləri
 6. Təcrübəçinin təhkim olunduğu sinif haqqında məlumat
 7. İxtisas fənni üzrə dərslər cədvəli
 8. Təcrübəçi “sinif rəhbəri”nin iş planı
 9. Sinif rəhbərinin iş planı (həmin ay üçün)
 10. Şagirdlər haqqında ümumi məlumat (sinif jurnalının son səhifələrindəki məlumatlar)
 11. Gündəlik-görülən işlərin məzmunu

2.2.1. Təcrübəçi tələbənin gündəliyi

(nümunə)

№	Tarix	Görülən işin məzmunu
1.	17.11.11	<p>Bu gün pedaqoji təcrübəyə həsr olunmuş konfransda iştirak etdim. Konfransda Fakültənin dekanı dos. M.C.Əliyev, İqtisadi coğrafiya və CTM kafedrasının müdiri dos. K.B.Bayramov, fakültə üzrə Pedaqoji təcrübə rəhbəri dos. O.K.Alxasov, pedaqoq dos. K.R.Quliyeva və metodist rəhbərlər iştirak etdilər. Konfransda gedəcəyimiz məktəblərdə görəcəyimiz işlər, intizam qaydaları haqqında məlumat verildi. Sonra qruplar üzrə metodist rəhbərlər, pedaqoqlar və psixoloqlar, qrupların təcrübə keçəcəkləri məktəblər elan olundu.</p>
		<p>Konfransdan sonra təcrübə müddətində qrupumuza rəhbərlik edəcək metodistin, pedaqoqun və psixoloqun tövsiyyələrini dinlədik, görüləcək işlər barədə daha ətraflı məlumat əldə etdik. Məktəbə nə vaxt və necə getməyimiz barədə göstəriş aldıq.</p>
2.	18.11.11	<p>Təyin olunmuş vaxta metodist rəhbərlə görüşüb Səbail rayonu 132-134 №-li təhsil kompleksinə gəldik. Kompleksin direktoru S.Xanlarova ilə görüşdük, bizə məktəbin yaranma tarixi, daxili intizam qaydaları haqqında məlumatı, bəzi tövsiyyələrini və göstərişlərini verdi. Biz kompleksin oxu zalında yerləşdik. Kompleksin dərns hissə müdiri ilə görüşdük, dərns cədvəli ilə tanış olduq. Metodist rəhbər dərns cədvəli tərtib etdi və biz siniflərə təhkim olunduq.</p>

2.2.2. Təcrübəçi tələbənin “sınıf rəhbəri” kimi iş planı
(həmin vaxt üçün-nümunə)

№	Görüləcək işin məzmunu	İcra vaxtı	İcraçı	Qeyd
1.	Sınıf iclası keçirmək və şagirdlərlə yaxından tanış olmaq, iş bölgüsü keçirmək.	19.11.11	Sınıf rəhbəri Təcrübəçi	
2.	Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ölümünün qeyd olunması münasibəti ilə şagirdlərlə fəxri xiyabana ziyarətə getmək	12.12.11	Sınıf rəhbəri Təcrübəçi	
3.	Məktəbin psixoloqu ilə birlikdə şagirdləri psixoloji testdən keçirmək.	24.11.11	Təcrübəçi Məktəbin psixoloqu	
4.	“Məktəb ikinci evimizdir?” mövzusunda şagirdlərlə diskussiya keçirmək.	29.11.11	Sınıf rəhbəri Təcrübəçi	
5.	“Ölkəmizi necə tanıyıırıq?” mövzusunda şagirdlərlə diskussiya keçirmək.	16.12.11	Sınıf rəhbəri Təcrübəçi	

2.2.3. Sınıf şagirdləri haqqında ümumi məlumat (nümunə)

Sıra	Şagirdlərin adı və famiyası	Şəxsi iş №	Təvəllüd	Cins	Valideyn haqqında	Ünvan
1	Əliyeva Arzu Adil q.					
2	Məmmədov Kərim İlyas o.					
3	Məmmədov Əli Əkbər o.					
4	Zeynalov Teymur Bəkir o.					
5	Zeynalova Təranə Bəkir q.					
6	Əhmədov Ceyhun Əli o.					
7	Əbilova Ceyhunə Vaqif q.					
8	Camalov Şəmil Qismət o.					
9	Cövdətov Tamerlan Əli o.					
10	Cavadova Aygün Mədəd q.					
11	Kərimova Mələk Kərim q.					
12	Kərimov Kərim Əkbər o.					
13	Kamilova Kamilə Elşad q.					
14	Kanandarova Dilşad Əkbər					
15	Əsədova Qərənfil Adil q.					
16	Əkbərov Əkbər Davud o.					
17	Ələsgərov Şəmşir Tələt o.					
18	Məmmədov Babək Mədəd o					
19	Məmişova Aynur Məmiş q.					
20	Vahidov Vahid Bayram o.					
21	Vahabov Əli Telman o.					
22	Validzadə Arif Akif o.					
23	Mənsimov Kamal Əbdül o.					
24	Nəsirov Ayxan Cəmil o.					
25	Nadirova Aydan Hadı q.					
26	Namazova Türkan Rafiq q.					

2.2.4. Sınıf rəhbərinin iş planı
(6-cı sinif üçün nümunə)

S.	Görüləcək tədbirlər	İcra vaxtı	İcra məsul şəxs	Qeyd
I.	<p style="text-align: center;">Təşkilatı tədbirlər</p> <p>1.Siniflə tanışlıq, şagirdlər arasında iş bölgüsü aparmaq 2.Sinif jurnalının hazırlanması 3.Şagirdlərin dərslərin ləvazimatı ilə təminatının təşkili</p>	15 sentyabr	Sınıf rəhbəri	
II.	<p style="text-align: center;">Estetik tərbiyə</p> <p>1."Məktəbli formasının olması vacibdirmi?" mövzusunda diskussiya 2."Ana dilim gözəldir" mövzusunda diskussiya 3."Təbiətə qayğı, sağlamlığa qayğıdır!" mövzusunda diskussiya</p>	<p style="text-align: center;">20.09.2017</p> <p style="text-align: center;">11.10.2017</p> <p style="text-align: center;">27.10.2017</p>	Sınıf rəhbəri	
III.	<p style="text-align: center;">Əxlaq tərbiyəsi</p> <p>1."Davranış mədəniyyəti" mövzusunda diskussiya 2."Böyüklərə hörmət, kiçiklərə qayğı!" mövzusunda diskussiya 3."Küçə hərəkət qaydaları" mövzusunda diskussiya</p>	<p style="text-align: center;">07.10.2017</p> <p style="text-align: center;">09.30.2017</p> <p style="text-align: center;">17.11.2017</p>	Sınıf rəhbəri	

IV.	<p align="center">Sağlamlıq tərbiyəsi</p> <p>1."Kim sevir sə idmanı!" mövzusunda diskussiya 2."Musiqi və sağlamlıq" mövzusunda müzakirə 3."Yolxucu xəstəliklərdən necə qorunmalı?" mövzusunda söhbət</p>	<p>03.10.2017</p> <p>29.11.2017</p> <p>12.12.2017</p>	Məktəb həkimi	
V.	<p align="center">Vətənpərvərlik tərbiyəsi</p> <p>1."Vətəni sevməyən insan olmaz!" mövzusunda diskussiya 2."Vətən mənə oğul desə nə dərdim!" mövzusunda diskussiya 3."Torpaq uğrunda ölən varsa, Vətəndir!" mövzusunda dəyirmi masa</p>	I rüb	Sinif rəhbəri Şəhid anaları	
VI.	<p align="center">Hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi</p> <p>1."Torpağı qorumasın, əkməyə dəyməz!" mövzusunda diskussiya 2."İgid ölər, adı qalar!" mövzusunda dəyirmi masa 3."Yüksələn bayraq bir daha enməz!" mövzusunda diskussiya</p>	I yarım ildə	Sinif rəhbəri Hərbi rəhbər	
VII.	<p align="center">Valideynlərlə iş</p> <p>1."Valideyn-Müəllim" Assosiasiyası ilə birgə iş 2.Hər yarım ilin sonunda valideyn iclası keçirmək 3.Valideynlərin dərsləri dinləməsinə nail olmaq</p>	İl boyu	Sinif rəhbəri Valideynlər	

2.3. Psixologiya üzrə nümunələr

Psixologiya üzrə təcrübəçi tələbələr əsasən 3 sənəd tərtib edirlər:

1. “Müşahidə dəftəri” adlanır. Bu dəftərdə təcrübəçilər pedaqoji təcrübəyə həsr olunmuş konfrans, təcrübə keçdikləri məktəb, müşahidə apardığı sinif, müşahidəyə götürdüyü konkret şagirdin tərcümeyi-halı, onu nə üçün müşahidə obyektinə çevirməsi barədə qeydlərini edir. Məsələn-nümunə:

Təhkim olunduğum 10 b sinifində 26 şagird var. Şagirdlərlə yaxından tanış olub, bir sıra dərslərində onların təlim fəaliyyətini və dərslər arası tənəffüslərdə davranışlarını müşahidə etdikdən sonra, Həsənova Zeynəb Əli qızını müşahidə obyektinə çevirməyi məqsədəuyğun hesab etdim.

Həsənova Zeynəb Əli qızı şagirdlər arasında daha fəal və təlim zamanı tam müstəqil icraçı fəaliyyəti ilə seçilir. Daima diqqət mərkəzində olmağa çalışır. Onunla yaxından tanış olmaq üçün tez-tez fərdi söhbətlər apardım. Şagirdin təlim prosesinə mane olmamaq üçün tənəffüslərdən və əlavə vaxtlardan istifadə etdim. Söhbətlərimi elə tərzdə qurmağa çalışdım ki, psixoloji cəhətdən ona mənfi təsir etməsin.

2.3.1. Şagirdin tərcümeyi-halı (nümunə)

Həsənova Zeynəb Əli qızı 1996-cı ilin avqust ayının 5-də Bakı şəhərində, Səbail rayonunda ziyalı ailəsində anadan olub. Hal-hazırda həmin rayonun Nizami küçəsi 42, mənzil 1-də ailəsi ilə birlikdə yaşayır. İki yaşından təhsil aldığı məktəb kompleksinin uşaq bağçasında tərbiyə alıb. 2001-ci ilin sentyabr ayında 132-134 №-li təhsil kompleksinin I sinfinə daxil olub. Hal-hazırda həmin təhsil kompleksinin 10-cu sinfində oxuyur. Kiçik qardaşı Adil 7-ci sinif şagirdidir. Ailədə onlarla birlikdə təqaüdə çıxmış nənə və baba da yaşayır. Atasısı Həsənov Tapdıq Zakir oğlu həkim, anası Həsənova Tahirə Rafiq qızı müəllimədir.

2. “Xarakteristika dəftəri” adlanır. Bu dəftərdə təcrübəçi tələbə müşahidəyə gətirdiyü şagirdin psixoloji xarakteristikasını verir.

2.3.2. Bir şagirdin psixoloji xarakteristikası (nümunə)

Müşahidəyə gətirdiyüm 10 b sinif şagirdi Həsənova Zeynəb Əli qızı, sinifdə tam fəallığı ilə seçilir. Məktəb psixoloqunun apardığı testin nəticəsinə əsasən şagird temperamentə görə sanqvinikdir. Lakin şagirdin bəzi xüsusiyyətləri bu temperamentin xarakterik xüsusiyyətləri ilə üst-üstə düşür. Müxtəlif situasiyalarda şagirdin xarakterində fərqli çalarlar özünü biruzə verir.

Ailədə özündən başqa bir kiçik qardaşı var. Nənə-baba da ailə ilə birlikdə yaşayırlar. Ailədə övladın tərbiyəsi ilə hamı məşğul olsa da, şagird ən çox anası ilə ünsiyyətdədir. Lakin şagird özü arzu edir ki, daha çox atası ilə ünsiyyətdə olsun. Ailədə şagidlə mehriban davranırlar, təzyiq və təhqirlərə məruz qalmır. Ailədə söz sahibi ola bilir. Bəzi məsələlərdə onunla hesablaşırlar. Qardaşı ilə mehribandır. Sirdaşı yalnız anasıdır. Atasına hər sözünü deməyə cəsarət etmir. Dərslərini sərbəst hazırlayır. Yalnız lazım olan vaxtlarda valideynindən kömək istəyir. Müstəqildir, məktəbə kiçik qardaşı ilə gəlib-gedir. Valideynləri dəvət olunanda məktəbə gəlirlər. Valideynlərinin imkanı olanda onlara birgə gəzməyə və ya qohumları görməyə gedir. Kinoya, teatra yalnız televizorda baxır. Özünün ayrıca otağı var.

Dərsdə olduqca fəallıq göstərir. Qrup içərisində daima lider olmağa səy edir. Tapşırıq verildə olduqca diqqətlidir. İşin icrası zamanı diqqətini lazımı istiqamətlərə paylaya bilir. Qrup daxilində intizamı saxlamağı və tapşırığın icrasına nəzarət etməyi bacarır. Təfəkkürü güclüdür. Bəzi məsələləri şifahi yerinə yetirir. Bəzən suala cavab verməyən yoldaşlarına acığı tutur. Qavrayışı yaşına uyğun inkişaf edib. Müəllimin izahatına diqqətlə qulaq asdığından yeni biliyi asan qavrayır və tətbiq edir. Təxəyyülü güclüdür. İstənilən hadisəni təsəvvüründə canlandırır qanunauyğunluğu aşkar edə bilir. Paralel olaraq musiqi məktəbində də təhsil alır. Dəftərləri səliqəlidir. Aydın və gözəl xətlə yazır. Kontur

xəritənin doldurulma qaydalarına lazımı əməl etdiyindən rəssamlıq qabiliyyətini asanlıqla ayırd etmək olar. Məktəbin idman yarışlarında müntəzəm iştirak edir.

3. “Təcrübəçi tələbənin dərsinin təhlili”-dəftərində təcrübəçi istənilən bir tələbə yoldaşının dərslərini dinləyir və tədris prosesi müddətində təcrübəçinin bütün fəaliyyətini diqqətlə izləyir və qeydlərini aparır.

2.3.3. Bir təcrübəçi tələbənin (bir sınaq və ya zaçot) dərslərinin psixoloji təhlili (nümünə)

Təcrübəçi tələbə Mikayılova Natəvanın sınaq dərslərini dinlədim. Təcrübəçi öz dərslərini fəal təlimin mərhələləri üzrə planlaşdırmışdı. Sınıfı lazımı səviyyədə təşkil etmişdi. Tələbə yoldaşlarının, fənn müəlliminini, metodistin iştirak etməsinin fərqlinə belə varmadan, dərslərini idarə etməyi bacardı. Sınıfdə manevr etməsi olduqca rəvan idi. Hər qrupa yanaşması, vaxtında istiqamətverici suallarla kömək etməsi peşəkar müəllimi xatırladırdı. Daxili gərginliyi, həyəcanı olsa da, zahirən hiss olunmurdu, özünü ələ almağı bacarırdı. Şagidlərlə tam səviyyədə əks-əlaqə yarada bilmişdi. Sınıfı şagirdlərin tam ixtiyarına versə də, intisamı saxlamağı, şagirdləri idarə etməyi bacardı. Hər dəfə yeni-yeni tapşırıqlar üzərində işləməyi tapşırarkən, izahat verərkən, səs tonu səfərbəredici xarakter alırdı və şagirdləri təlim prosesinə-işə yönəldirdi. Bütün şagirdləri eyni vaxta diqqət mərkəzində saxlaya bildi. Dərs ərəfəsində bələdçi rolunu oynasa da, təlim prosesinin tam

sahibi idi. Şagirdləri xəritə, əyani vəsaitlər üzərində işlədərkən, sinif şəraitində müşahidələrə cəlb edərkən, işini peşəkar müəllim səviyyəsində aparmağı bacardı. Ayrı-ayrı icra edilmiş tapşırıqları vəhdət şəklində birləşdirib ümumi nəticə çıxarmaları üçün şagirdlərinə əlverişli mühit yarada bildi. Mənim müşahidələrim onu deməyə əsas verir ki, təcrübəçi gələcəkdə peşəkar fənn müəllimi kimi fəaliyyət göstərəcəkdir.

2.4. Təcrübəçi tələbənin hesabatı (nümunə)

Mən Kazımov Ayaz Elşad oğlu, Bakı şəhəri Səbail rayonunun 132-134 №-li təhsil kompleksində 18 noyabr-20 dekabr 2011-ci il tarixində pedaqoji təcrübədə iştirak etmişəm. Pedaqoji təcrübədə 12 təcrübəçi tələbə iştirak edirdi. Təcrübə rəhbərlərimiz metodist fəlsəfə doktoru, dos. M.X.Məmmədov, pedaqoq dos. K.R.Quliyeva və psixoloq dos. A.Y.Mahmudova idi. Biz noyabrın 18-də təhsil kompleksinə gəldik. İlk görüşümüz iş kompleksin direktoru S.C.Xanlarova ilə görüşmək oldu. Direktor bizə məktəbin yaranma tarixi, daxili intizam qaydaları haqqında məlumatı, bəzi tövsiyyələrini və göstərişlərini verdi, məktəbdə lazım olarsa kömək istəyəcəyimiz Anar bəylə tanış etdi. Biz kompleksin oxu zalında yerləşdik. Kompleksin dərş hissə müdiri ilə görüşdük, dərş cədvəli ilə tanış olduq. Metodist rəhbər dərş cədvəli tərtib etdi və biz siniflərə təhkim olunduq. Mən 9 a sinfinə təhkim olundum və elə həmin sinfin “sinif rəhbəri” və “coğrafiya

müəllimi” rolunu ifa etməyi öhdəmə götürdüm. Coğrafiya müəllimi, sinif rəhbəri ilə görüşdüm. Şagirdlərlə necə işləyəcəyim barədə məsləhətlərini aldım. Məktəbin həkimi ilə görüşüb təhkim olunduğum sinfin şagirdlərinin fiziki qüsurlarının, xəstəliyi olub-olmamasını araşdırdım. Aydın oldu ki, iki şagirdin-Aydınla Əlinin görmə qabiliyyəti zəifdir, Kərim isə aqressiv uşaqdır. Məktəbin psixoloqu ilə görüşüb şagirdlərin psixoloji vəziyyətini öyrəndim. Şagirdlərin 15-i sanqvinik, 8-i xolerik, 6-sı fleqmatik və 4-ü isə melanxolik temperamentə malikdirlər. Pedaqoji təcrübə müddəti üçün iş planı müəyyən etdim. Zəif oxuyan şagirdlər üçün dərnək təşkil etdim və hansı mövzular üzrə işləyəcəyimizi və dərnəyə cəlb edəcəyimiz şagirdlərin adlarını müəyyənləşdirdim. Təşkilat saatlarında şagirdlərlə müzakirə edəcəyimiz mövzuları seçdim.

Pedaqoji təcrübə müddətində 2-si sınaq və 3-ü zaçot olmaqla 5 dərslər tədris etmişəm. Elə ilk gündən şagirdlərim haqqında ətraflı məlumat alıb tanıyandan sonra onlarla işləmək mənim üçün asan oldu. Fənn müəlliminin və metodist rəhbərin metodiki tövsiyyələrini diqqətlə dinləyib dərslərimin planlaşdırılmasında lazımı səviyyədə istifadə etməyə çalışdım. Dərslərimi fəal təlimin mərhələləri ilə planlaşdırmışdım. Müasir dərslərə verilən bütün tələblərə əməl etməyə çalışmışam. Paylama materiallarını və test tapşırıqlarını şagirdlərin yaş və bilik səviyyəsinə uyğun tərtib etmişəm. Nəticədə dərslərim “əla” qiymətləndirilib.

Pedaqoji təcrübə ərəfəsində məktəbin fənn kabinetləri, muzeyləri, zalları, kitabxanası ilə tanış olub daha ətraflı məlumatlar öyrənmişəm. Məktəb sənədləri ilə tanış olub, onların tərtib edilmə qaydaları ilə tanış oldum. Pedaqoji Şuranın, Həmkar Təşkilatının, Münaqişə Komissiyasının, Metodbirləşmə işlərini, onların məktəb həyatındakı rolunu və hər bir fənn müəlliminin iştirakı barədə ətraflı məlumat əldə etdim. Təcrübənin yekununda şagidlərlə birlikdə sinif divar qəzetini buraxdıq və gördüyümüz işləri orada əks etdirdik. Hər gün gördüyümüz işləri pedaqoji təcrübə gündəliyində qeyd etdim. Pedaqoji təcrübəyə həsr olunmuş yekun konfransından sonra sənədlərimi:-sınaq dərslərinin icmalını və zaçot dərslərinin planını, pedaqoji təcrübə gündəliyini və psixoloji işlərə aid sənədləri kafedraya təhvil verdim.

**2.5. Pedaqoji təcrübənin qiymətləndirilməsi:
anket-sorğu (nümunə)**

Rəhbər şəxslər	Meyarlar	Qiymətlər		
		Əla	Yaxşı	Kafi
Metodist rəhbər	1.Təcrübəçilərə münasibəti və şəxsi nümunəsi 2.Metodiki savadı və bacarığı 3.Metodiki göstərişlərin sizi qane etməsi 4.Qiymətləndirmədə obyektivliyi və aşkarlığı			
Pedaqoq	1.Pedaqoji işlərin planlaşdırılmasındakı köməyi 2.İşə rəhbərlik səviyyəsi 3.Məsləhətlərin elmiliyi 4. Qiymətləndirmədə obyektivliyi və aşkarlığı			
Psixoloq	1.Psixoloji işə rəhbərliyi 2.Psixoloji göstərişlərin qanediciliyi 3.Təhlillərin verilməsində elmi dəstəyi 4. Qiymətləndirmədə obyektivliyi və aşkarlığı			
Məktəb rəhbəri	1. İş fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması 2.Təcrübəçilərə həmkar münasibəti 3.İnformasiyanın alınmasına kömək 4.Fənn müəllimlərinin dəstəyi			

**Pedaqoji t cr b nın daha səmərəli keçirilməsi u n
t cr b ci tələbənin idaya v  təklifləri**

E-mail: mirvari.verdiyeva@teacher.edu.az

E-mail: a.ismayilxanova@gmail.com

MÜNDƏRİCAT

Giriş. Pedaqoji təcrübənin müəllim hazırlığındakı əhəmiyyəti.....3

I Hissə. Ümumi metodiki göstərişlər

1.1. Pedaqoji təcrübənin təşkili.....	5
1.2. Pedaqoji təcrübə zamanı təcrübəçi tələbələrin vəzifələri.....	6
1.3. Tədris işləri üzrə tələbələrin vəzifələri.....	8
1.4. Pedaqoji işlər üzrə tələbələrin vəzifələri.....	10
1.5. Psixoloji işlər üzrə tələbələrin vəzifələri.....	10
1.6. Sınıf rəhbərinin işi üzrə tələbələrin vəzifələri.....	11
1.7. Pedaqoji təcrübə zamanı xüsusi qaydalar.....	13
1.8. Metodiki göstərişlər.....	13
1.9. İntegrativ kurikulum:-məhiyyəti və nümunələr.....	14
1.10. İnteraktiv təlim metodları.....	17
1.11. Müasir dərslərin planlaşdırılma üsulları.....	30
1.12. Şagirdlərin qiymətləndirilməsi.....	34
1.13. Sınaq və zəçot dərslərinin qiymətləndirilməsi.....	44
1.14. Pedaqoji təcrübə zamanı tələbələrin qiymətləndirilməsi.....	44
1.15. Pedaqoji təcrübənin yekununda tələbələrin vəzifələri.....	45

II Hissə. Nümunələr.....46

2.1. Metodika üzrə nümunələr.....	47
2.1.1. Protokol № 1.....	54
2.1.2. Zəçot dərslərinin planı (nümunə).....	56
2.1.3. Zəçot dərslərinə verilmiş metodist rəyi (nümunə).....	60
2.1.4. Dərs cədvəli (nümunə).....	61
2.1.5. Zəng cədvəli (nümunə).....	61

2.1.6. Müxtəlif metodların tətbiqi zamanı qiymət meyarlarının seçilməsi (nümunə).....	62
2.1.7. Dərs tipləri.....	67
2.1.8. Standartlar üzərində iş.....	69
2.1.9. Coğrafiyanın fəaliyyət xətləri.....	74
2.1.9. İntegrasiya və integrativlik.....	78
2.1.10. Perspektiv planlaşdırma.....	81
2.2. Pedaqogika üzrə nümunələr.....	84
2.2.1. Təcrübəçi tələbənin gündəliyi (nümunə).....	85
2.2.2. Təcrübəçi tələbənin “sinif rəhbəri” kimi iş planı (həmin ay üçün nümunə).....	86
2.2.3. Sinif şagirdləri haqqında ümumi məlumat (nümunə).....	87
2.2.4. Sinif rəhbərinin iş planı (6-cı sinif üçün nümunə).....	88
2.3. Psixologiya üzrə nümunələr.....	90
2.3.1. Şagirdin tərcümeyi-halı (nümunə).....	91
2.3.2. Bir şagirdin psixoloji xarakteristikası (nümunə).....	91
2.3.3. Bir təcrübəçi tələbənin (bir sınaq və ya zaçot) dərsinin psixoloji təhlili (nümunə).....	93
2.4. Təcrübəçi tələbənin hesabatı (nümunə).....	94
2.5. Pedaqoji təcrübənin qiymətləndirilməsi: anket-sorğu (nümunə).....	97
2.6. Pedaqoji təcrübənin daha səmərəli keçirilməsi üçün təcrübəçi tələbənin idaya və təklifləri.....	98

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu. Bakı şəhəri. 19 iyun 2009-cu il.
2. “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (VI-XI siniflər)”, Bakı, 2013.
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, Bakı, 24 oktyabr 2013.
4. Coğrafiya-6. Ümumtəhsil məktəbləri üçün dərslik. E.Əlizadə, N.Seyfullayeva, İ.Rakçeyeva. Y.Şabanova. Bakı, “Bakınəşr”, 2013, 160 səh.
5. "Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası", Bakı, 13 yanvar 2009-cu il, 20 səh.
6. “İnteraktiv təlim metodları və onların tətbiqi yolları”, metodik tövsiyyə, Bakı Pedaqoji kadrların ixtisaslaşdırma və yenidən hazırlanma institutu, Bakı. 2003, 32səh.
7. Kərimova F.Y., Əhmədova M.C., Varella G., Reyli Ə. İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı-2005, 234 səh.
8. Zülfiyyə Veysova “Məktəb müəllimləri üçün fəal təlim metodlarına giriş kursu” (təlimçilər üçün metodik vəsait). Bakı: “Meqa – print” MMC. – 196s. 2004.
9. Ç.Templ, K.Meredit, C.Stil: Uşaqlar necə dərk edir? İlkın Prinsiplər. Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu–Azərbaycan, 2000.

10. Ç.Templ, K.Meredit, C.Stil: Tənqidi təfəkkürün gələcək inkişaf üsulları. Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu – Azərbaycan, 2000.

11. M.İ.Verdiyeva: ”Azərbaycan Respublikasının coğrafiyasının tədrisində praktik və müstəqil işlərin aparılması”, metodik vəsait, Bakı, “İsmail” nəşriyyatı, 2002, 38 səh.

12. N.S.Sefullayeva: Coğrafiyanın tədrisi metodikası, Ali məktəblər üçün dərslik, “EMK” nəşriyyatı, Bakı, 2011.492 səh.

13. Debbie Candau, Jenifer Doherty, Judi Yost, Paige kuni: “Intel” Gələcək üçün təhsil, Intel Corporation, 2008, 419 səh.

14. Əhmədova M.C., Əliyev M.İ., Qasımlı M.C., Kərimova F.Y., Mürşudov U.B., Seyidova S.M., Foks R., Kəsl Ş., MakDonald C., Varella G. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin perspektivləri (Qərb təhsil sisteminin təcrübəsi əsasında). Müəllimlər üçün vəsait. Bakı, “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2005, 474 səh.

15. İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının Təhsilə Tətbiqi üzrə. Müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi, iştirakçılar üçün vəsait. (Microsoft Windows variantı), Copyright Relief International-Schools Online 2005, 85 səh.

16. Şaron Adams, Meri Börn, Şagirdlərin Təliminin Texnologiya ilə Əlaqələndirilməsi, Copyright Relief International-Schools Online 2005.

